

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fredrik Kjellin

Francoregimen och lagarna
Etableringen och upprätthållandet av en
diktatorisk och auktoritär regim

Examensarbete
20 poäng

Kjell Å Modéer

Rättshistoria

Höstterminen 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
1 INLEDNING	3
1.1 Allmän presentation av ämnet	3
1.2 Syfte	3
1.3 Frågeställningar	3
1.4 Avgränsning	4
1.5 Metod och teori	4
1.6 Material och forskningsläge	6
1.7 Disposition	7
2 BAKGRUND	9
2.1 Andra republiken	9
2.2 Spanska inbördeskriget	10
2.3 Franco	13
3 SKAPANDET AV EN DIKTATUR	15
3.1 Förkastande av konstitutionen	15
3.2 Skapandet av en diktator	15
3.2.1 Med lagarna mot makten	16
3.3 Las leyes fundamentales	18
3.3.1 Fuero del Trabajo	19
3.4 Rättsosäkerhet, kontroll och repression	20
4 UPPRÄTTHÅLLANDE AV REGIMEN	24
4.1 Franco och krigets vindar	24
4.2 Konstitutionell kosmetika	25
4.2.1 Ley constitutiva de las Cortes	26
4.2.2 Fuero de los Españoles	27
4.2.3 Ley del Referéndum Nacional	29

4.2.4	Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado	30
4.3	Internationell isolering	31
4.4	Internationellt närmande	33
5	POLITIKEN OCH RÄTTEN	35
5.1	Francoregimen och rättsstaten	35
5.1.1	Administrativa reformer	35
5.1.2	Francoregimen och domstolarnas oavhängighet	36
5.1.3	Domstolarnas jurisdiktion	37
5.1.4	Francoregimen och juristerna	40
5.1.4.1	Domarna	40
5.1.4.2	Advokaterna	41
5.2	Färdigställandet av "konstitutionen"	43
5.2.1	Ley de Principios del Movimiento Nacional	44
5.2.2	Ley Orgánica del Estado	45
6	EN REGIM I KRIS	47
6.1	Oenighet om regimens framtid	47
6.1.1	Franco utser sina efterträdare	47
6.2	Återgång till hård repression	49
6.2.1	Ambivalent politik och undantagstillstånd	49
6.2.1.1	Ley de Prensa	50
6.2.1.2	Kraftig opposition och undantagstillstånd i Baskien	52
6.2.2	Repression i hela landet	53
6.3	Regimens slut	54
6.3.1	Demokratiseringen får vänta	55
6.3.2	Franco dör	55
7	LA TRANSICIÓN	57
7.1	Övergången till ett demokratiskt styre	57
7.1.1	Konstitutionen 1978	57
8	ANALYS OCH SLUTSATSER	60
8.1	Allmänt	60
8.2	Svar på frågeställningar	61
	LITTERATURFÖRTECKNING	66

Sammanfattning

Arbetet behandlar det diktatoriska och auktoritära styret i Spanien under Francoregimen. Med arbetet avser jag att belysa bristen på rättssäkerhet och avsaknaden av rättsstatskultur i Francoregimens juridiska och politiska system. Avsikten är dessutom att undersöka hur lagstiftning och andra åtgärder med juridisk anknytning utnyttjades i etableringen och upprätthållandet av regimen och huruvida utnyttjandet av de juridiska instrumenten var nödvändiga i detta syfte.

Arbetet tar sin utgångspunkt i de händelser som ledde fram till det spanska inbördeskriget. Därefter behandlas Francoregimens etableringsperiod och hur det under denna period företogs viktiga legislativa åtgärder i syfte att centrera makten i Spanien till Franco. Perioden kännetecknades även av att de juridiska instrumenten användes i utövandet av en repressiv politik med avsikt att förfölja och straffa de som stred på motståndarsidan under inbördeskriget och andra oppositionella till regimen.

I behandlingen av upprätthållandet av regimen läggs stor vikt vid Francoregimens konstitutionella projekt. I avsikt att vinna internationell acceptans iscensatte Franco ett konstitutionellt projekt som karaktäriserades av en kosmetisk lagstiftning där lagtexternas objektiva innebörd skiljde sig från den reella rättsliga situationen. Stor vikt läggs även vid frånvaron av den oavhängiga rättvisan i ett Spanien där regimen, såväl genom lagstiftning som genom kontroll av de juridiska yrkeskårerna, direkt och indirekt påverkade rättstillämpningen.

I behandlingen av regimen avslutande fas läggs tyngdpunkten på hur Francoregimen i en desperat kamp för sin överlevnad återgick till ett hårt repressivt styre likt det man använde sig av i direkt anslutning till inbördeskriget. Lagstiftning såväl som rättstillämpning utnyttjades i avsikt att kväsa den nya form av opposition som vuxit fram i Spanien och som mot slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet skapade stora problem för regimen. Regimens politiska system hade dock vid tiden kring Francos död ingen framtid i ett demokratiskt Europa och utsikterna för en fortsättning av det auktoritära styret dog med Franco 1975.

Min slutsats är att de juridiska instrumenten utgjorde nödvändiga hjälpmedel i etableringen och upprätthållandet av Francoregimen. De var nödvändiga för regimen att styra Spanien och de var nödvändiga för att ge regimen en viss grad av legitimitet och trovärdighet inför omvärlden. Jag menar även att det finns fog för presumtionen att utnyttjandet av de juridiska instrumenten bidrog till att regimen stärktes i föreställningen om att dess politiska system var legitimt och trovärdigt.

Förord

Vilket ämne ska man behandla i sitt examensarbete? Efter (minst) fyra års juridikstudier har man kanske en klar uppfattning om vad man tycker är intressant och vad man tycker är mindre intressant inom juridikens värld. Är det förresten intresset som ska styra valet av ämne för examensarbetet, eller är det andra faktorer som ska spela in, det tänkta framtida yrket kanske (har man tur så sammanfaller dessa två faktorer)?

Personligen har jag alltid varit intresserad av lagarnas effekter i samhället och hur lagarna påverkar det dagliga livet. Jag är även intresserad av hur lagar och andra juridiska instrument kan utnyttjas i olika syften, syften som ibland kan vara tveksamma och som kan ifrågasättas.

Ursprungligen hade jag tänkt att mitt examensarbete skulle handla om något straff- eller processrättsligt problem. Sedan åkte jag till Spanien, där uppstod kärlek. Det var kärlek av två slag, dels på det privata planet men även kärlek till ett land. Med kärleken till Spanien vaknade också intresset av att känna landets historia. Det är en fascinerande historia.

1975 tog diktaturen slut i Spanien. Minnet av Franco lever kvar hos många spanjorer. Dock framstår det åtminstone för mig som om den yngre nuvarande generationen vet förvånansvärt lite om vad som verkligen hände under den nästan fyrtioåriga diktaturen. Jag har frågat mig själv om det kan bero på någon form av förträngning av det förflutna, eller om det bara är så att ungdomen lever i nuet utan att bekymra sig allt för mycket över historien. Spanien är idag en demokratisk nation och det är svårt att finna ytliga spår av det auktoritära styret.

Som juridikstuderande och historieintresserad ville jag själv veta mer om det diktatoriska styret under Franco och dess förhållande till rätten. Jag ville fördjupa mig i dessa frågor men jag visste inte om det var möjligt att skriva ett examensarbete i ämnet. Var det verkligen ett ”lämpligt” ämne i avslutningsfasen av den teoretiska juristutbildningen, frågade jag mig. Professor Modéer talade till oss studenter vid ett av seminarierna inför examensarbetena. Han talade om kunskapspositioner, och han sa: Ta den här gyllene chansen att under en termin kunna fördjupa er i något som ni verkligen är intresserade av. Jag tog chansen!

1 Inledning

1.1 Allmän presentation av ämnet

Lagstiftning, rättstillämpning och andra juridiska instrument utgör en viktig del av samhället. Med användningen av de juridiska instrumenten följer därför också ett ansvar. Om vi blickar tillbaka i historien kan vi dock se att detta ansvar inte alltid har tagits. Det finns många exempel på hur lagstiftning och rättstillämpning har utnyttjats i syften som måste ifrågasättas. Det är för övrigt inget fenomen som kan förpassas till historien utan det är något som fortgår även i dag, runt omkring oss.

I Spanien rasade inbördeskriget mellan 1936 och 1939. Segrande ur kriget gick general Franco, ledare för nationalisterna och diktator i Spanien ända fram till 1975. Franco kom att leda en auktoritär regim som inte tvekade att utnyttja de juridiska instrumenten i drivandet av sin politik. Detta arbete handlar om Francoregimen och dess förhållande till rätten. Det handlar om hur bristen på rättssäkerhet och rättsstatskultur var utmärkande i det Spanien som Franco styrde och det handlar om hur de juridiska instrumenten utnyttjades i uppbyggnaden och bibehållandet av regimen.

1.2 Syfte

I syftet med arbetet ingår att belysa bristen på rättssäkerhet och avsaknaden av rättsstatskultur i Francoregimens juridiska och politiska system. På en mer analyserande och inte lika uppenbar nivå avser jag att redogöra för Francoregimens utnyttjande av lagstiftning och andra åtgärder med juridisk anknytning i etableringen och upprätthållandet av det diktatoriska och auktoritära styret i Spanien. Avsikten är inte att behandla juridikens alla områden under Francoperioden utan tanken är att ge en god övergripande och exemplifierande bild av hur de juridiska instrumenten, främst lagstiftning, användes för att en diktatorisk och auktoritär regim skulle kunna etableras och upprätthållas.

1.3 Frågeställningar

Hur användes lagstiftning och andra åtgärder med juridisk anknytning i etableringen och upprätthållandet av Francoregimen? Vilka var de typiska och grundläggande åtgärderna i detta syfte? Var de juridiska instrumenten nödvändiga hjälpmedel för Francoregimens etablering och upprätthållande?

1.4 Avgränsning

Tidsmässigt koncentrerar jag mig på den period då Franco hade makten i Spanien. Denna period sträcker sig mellan åren 1939-1975 om man syftar till den tid då Franco fullständigt styrde Spanien. Perioden 1936-1939 är dock viktig eftersom det är under denna tid som Francoregimen etableras, därför behandlar jag även denna period. Inledningsvis redogörs även allmänhistoriskt och övergripande för utvecklingen fram till det spanska inbördeskriget och utgången av kriget. Avslutningsvis behandlar jag även övergången till demokratiskt styre i Spanien. Denna övergång behandlas dock endast ytterst övergripande eftersom uppsatsen i annat fall skulle bli allt för omfattande.¹

Avgränsningen är sådan att det är rättsförhållandena i Spanien som behandlas. Vissa jämförelser med andra diktatoriska system förekommer. Något komparativrättsligt perspektiv är dock inte uppsatsen belagd med.

När det gäller den juridiska avgränsningen så är min avsikt som jag redan har berört inte att fullständigt redogöra för rättsförhållandena i Spanien under Francoregimen. Jag vill belysa bristen på rättssäkerhet och frånvaron av rättsstatskultur i regimens juridiska och politiska system. Dessutom är tanken att spåra juridiska åtgärder, främst i form av lagstiftning, som ett led i etablerandet och upprätthållandet av Francoregimen. Det innebär att jag koncentrerar mig på de typiska och grundläggande åtgärderna som vidtogs i regimens uppbyggnad och i regimens kamp för överlevnad. Detta innebär i sin tur att jag lägger förhållandevis stor vikt vid de legislativa åtgärder som var av ”konstitutionell natur”. Jag lägger även stor vikt vid regimens legislativa åtgärder och regimens metoder för att påverka rättstillämpningen, som vidtogs i syftet att kontrollera och förtrycka oppositionen i Spanien.

För att placera det rent juridiska i ett sammanhang och för att ge arbetet en ”levande” karaktär, återges även information av mer allmänhistorisk natur. Därtill bör läggas att i ett arbete om en auktoritär och diktatorisk regim, blir många gånger gränsdragningen mellan juridik och politik nästan omöjlig att urskilja.

1.5 Metod och teori

I sökandet efter svaren på de frågor som jag ställt upp för arbetet har jag i huvudsak använt mig av två typer av informationskällor. Jag har dels använt mig av litteratur som behandlar Francoregimen, såväl allmänhistorisk som rättshistorisk litteratur. Dels har jag vänt mig till de primära källor, det vill säga spansk lagstiftning från perioden 1936-1975, som är relevanta för

¹ Övergången från det diktatoriska och auktoritära styret till ett demokratiskt styre i Spanien är ett ämne som i sig förtjänar ett eget examensarbete.

besvarandet av mina frågeställningar. Jag har i utnyttjandet av litteraturen använt mig av såväl spansk som utländsk litteratur. Detta har varit ett medvetet val av metod då jag har velat skapa mig en uppfattning om skeendena under Francoperioden grundad på såväl utländsk och åtminstone i teorin mer oberoende litteratur, som spansk litteratur där ställningstagandena kring Francoregimen ibland är mer uttalade och tydliga. Genom en avvägning av den litteratur som jag har utnyttjat och en jämförelse mellan litteraturen och relevant lagstiftning från Francoperioden, har jag kunnat bilda mig en egen uppfattning om de problem som jag har valt att behandla.

I återgivandet av huvudtexten använder jag mig huvudsakligen av en deskriptiv metod. Det gäller framförallt belysandet av hur rättsäkerheten och rättsstatskulturen var frånvarande under Francoregimen. Analytiska inslag och slutsatser förekommer dock på sina håll även i huvudtexten och är således inte uteslutande förpassade till det avslutande kapitlet.

Studiet av Francoregimen innebär ett nedslag i en period som ur ett större historiskt perspektiv är väldigt avgränsad. Det är även en period som historiskt sett ligger nära i tiden. Man skulle således kunna säga att det rättshistoriska perspektivet som jag anlägger för arbetet är ett juridiskt samtidshistoriskt perspektiv. En modern uppfattning om den rättshistoriska tiden och de rättshistoriska studierna är att den rättshistoriska tiden börjar *nu* och att all form av rättsvetenskaplig forskning egentligen är rättshistoria.² Jag menar att detta är ett nödvändigt förhållningssätt till rättshistorieämnet. Inte minst 1900-tals fenomen som Hitlers regim i Tyskland och Francoregimen i Spanien visar att det är viktigt att vi kan förhålla oss historiskt även till de samtidshistoriska händelserna. En av historiens viktigaste "funktioner" är de lärdomar vi kan dra av vad som tidigare har hänt. Den juridiska världen utgör självfallet inget undantag (snarare tvärtom) i detta avseende.

Trots att Francoperioden är en historiskt avgränsad och närbelägen period kan man dock följa en utvecklingslinje under den knappt fyrtioåriga period då Francoregimen etableras och upprätthålls. I beskrivandet av denna utveckling inom den begränsade perioden använder jag mig huvudsakligen av en kronologisk metod.³

Redan innan jag påbörjade arbetet var jag på det klara med att Francoregimens politiska och juridiska system hade stora brister ur ett demokratiskt hänseende. Att dessa brister existerade under Francoregimen är således inte någon teori som jag vill försöka bevisa, däremot ingår det i syftet med arbetet att belysa dessa brister. Den huvudsakliga teorin som ligger till grund för arbetet är att Francoregimen tog hjälp av lagstiftning och andra åtgärder med juridisk anknytning i etableringen och upprätthållandet

² Modéer, Kjell Å, *Öppna gränser. Rättshistoriska positioner & perspektiv*, Lund 2001, s. 7.

³ Ett undantag från denna huvudregel är dock det femte kapitlet då jag under kapitel 5.1 till viss del avviker från den kronologiska linjen.

av det diktatoriska och auktoritära styret. En vidareutveckling av denna teori är att de juridiska instrumenten var nödvändiga hjälpmedel i etableringen och upprätthållandet av regimen.

1.6 Material och forskningsläge

Som jag redan nämnt under metodrubriken har jag under arbetet använt mig av två huvudsakliga typer av informationskällor. Jag har dels använt mig av såväl spansk som utländsk litteratur som behandlar Francoregimen och dels har jag använt mig av primärkällor i form av spansk lagstiftning från perioden 1936-1975.

Det finns mycket litteratur som behandlar Franco och Francoregimen, såväl spansk som utländsk. När det gäller den spanska litteraturen om Francoregimen kan man se en närmast explosionsartad utveckling i form av publiceringar av olika verk efter Francos död 1975. Större delen av litteraturen behandlar dock regimen politiska styre ur ett allmänt perspektiv, snarare än de specifikt juridiska aspekterna av regimen styre. Detta innebär att det för den allmänhistoriskt intresserade finns en mängd intressanta uppslag, medan det för den specifikt juridiskt intresserade blir något mer komplicerat att få tag på lämplig och nyttig litteratur. Sådan litteratur finns givetvis men urvalet är något begränsat.

I det övergripande studiet av Francoregimen har jag haft stor användning av historikern Stanley G Paynes klassiska verk *"The Franco regime"*. Det är ett omfattande verk som behandlar en mängd aspekter och händelser under Francoperioden, dock med tyngdpunkten på regimen politiska utveckling.⁴ När det gäller det övergripande studiet av Francoregimen och Spanien kring tiden för det spanska inbördeskriget och fram till demokratiseringen efter 1975, måste även nämnas Lennart Petris memoarer *"Sverige i stora världen"*.⁵ Lennart Petri, med erfarenhet från flera års diplomattjänst i Madrid, visar prov på en ingående kunskap om Spanien och Francoregimens natur.

I studiet av Francoregimens konstitutionella system har jag haft störst nytta av de två verken *"Constitucionalismo histórico español"*, skrivet av Antonio Torres del Moral och *"Las constituciones históricas españolas"*, skrivet av Francisco Fernández Segado. Antonio Torres del Moral och Francisco Fernández Segado är två respekterade författare inom den spanska konstitutionellrättsliga doktrinen och de båda verken behandlar ingående Francoregimens konstitutionella projekt.

⁴ Se litteraturförteckningen för fullständiga uppgifter beträffande den litteratur jag har använt mig av.

⁵ För den som är intresserad av spansk 1900-tals historia med tyngdpunkt på inbördeskriget, Francodiktaturen och övergången till ett demokratiskt styre kan denna bok varmt rekommenderas som en inkörsport till vidare fördjupning.

Stor nytta har jag även haft av verket ”*Orden público y militarismo en la España constitucional*”, skrivet av Manuel Ballbé. Det är ett verk som inriktar sig på den militära jurisdiktionen under Francoperioden och de militära domstolarnas funktion i upprätthållandet av den allmänna ordningen. Verket av Manuel Ballbé har i synnerhet varit användbart i arbetet med det femte kapitlet. De två verken ”*El imperio de la Ley en España*”, utarbetat av den internationella juristkommissionen i Genève, och ”*Los jueces contra la dictadura (justicia y política en el franquismo)*”, utarbetat av organisationen *Justicia Democrática* i Spanien, har också varit viktiga hjälpmedel i utarbetandet av det femte kapitlet och då främst beträffande Francoregimens förhållande till rättsstatsidealet. I synnerhet under det femte kapitlet har det varit nyttigt att parallellt läsa såväl spansk som utländsk litteratur. Det är min förhoppning att jag härigenom har fått en objektiv bild av Francoregimens förhållande till rättsstatsidealet.

Jag har genomgående använt mig av metoden att parallellt med studiet av litteraturen även studera den för stunden relevanta lagtexten. Detta är en metod som jag menar närmast är nödvändig om man vill få en verklig inblick i rättsförhållandena under Francoregimen. Metoden borgar för att man inte okritiskt accepterar det som skrivs i litteraturen och man kan bilda sig en egen uppfattning om vilken den objektiva innebörden av lagarna var. Detta är dock samtidigt ett av de stora problemen med mycket av den lagstiftning som utfärdades under Francoregimen. Den objektiva innebörden av lagarna motsvarade ofta inte den reella rättsliga situationen. Att i allt för stor utsträckning studera lagtext från Francoperioden, och försumma litteraturen, skulle således lätt kunna innebära att man får en felaktig bild av rättsförhållandena i Spanien under Franco.

1.7 Disposition

För att ge en historisk bakgrund till varför Francoregimen kom att etableras i Spanien ägnar jag det andra kapitlet åt händelserna som föregick det spanska inbördeskriget och utgången av kriget. Kapitlet avslutas med en kort presentation av mannen som kom att styra Spanien under nästan fyrtio år, Francisco Franco Bahamonde.

Det tredje kapitlet koncentreras till tiden mellan 1936 och 1942. Det är under denna period som Francoregimen etableras. Under perioden uppvisar Francoregimen tydliga militära drag och regimen verkar närmast sträva efter att etablera ett totalitärt styre. Viktiga legislativa åtgärder företas i syfte att legitimera maktcentreringen till Francos person och i syfte att etablera ett politiskt system.

I det fjärde kapitlet läggs stor vikt vid det konstitutionella projekt som Francoregimen intensifierade under 1940-talet. I regimens kamp för sin

överlevnad och internationell acceptans utformas lagstiftning som i teorin uppvisade demokratiska principer, men som i verkligheten inte förändrade det auktoritära och odemokratiska styret. I upprätthållandet av regimen spelar den världsliga utvecklingen, trots en internationell isolering mellan 1946-1950, Franco i händerna.

I det femte kapitlet sätts fokus på Francoregimens förhållande till rättsstatsidealet. Återigen ser man den stora skillnaden mellan vad lagarna och regimen proklamerade, och den reella rättsliga situationen. Det framgår tydligt hur regimen utnyttjade de juridiska instrumenten och de juridiska institutionerna i upprätthållandet av den politiska makten. I slutet av det femte kapitlet behandlas även färdigställandet av regimen konstitutionella projekt som stod klart år 1967.

Det sjätte kapitlet behandlar perioden mellan 1966 och 1975. Detta är slutfasen av regimen existens och det är en period som bland annat kännetecknas av oenighet inom Francoregimen rörande det framtida styret. Oppositionen mot regimen växer sig allt starkare i Spanien och de ansvariga inom regimen är inte förberedda på de nya problem som man ställs inför. Svaret från regimen sida blir en återgång till en hård repressiv politik liknande den som fördes i direkt anslutning till inbördeskriget. Det är en regim i kris som närmast desperat använder sig av lagstiftningen för att kväsa oppositionen. Tiden har dock sprungit ifrån regimen och när Franco dör 1975 försvinner även hela regimen kärna.

Huvudtexten avslutas med det sjunde kapitlet som består av en ytterst övergripande redogörelse för övergången från det diktatoriska och auktoritära styret till ett demokratiskt system. En klar symbolisk linje mellan de två politiska systemen dras i och med Francos död och den därpå följande kröningen av kung Juan Carlos. I och med promulgeringen av den spanska konstitutionen från 1978 fullbordas formellt konsolideringen av demokratin i Spanien.

2 Bakgrund

2.1 Andra republiken

1931 utropades den andra republiken i Spanien.⁶ Dessförinnan hade kung Alfonso XIII 1930 avskedat generalen och diktatorn Miguel Primo de Rivera i hopp om att kunna rädda monarkin i Spanien. Miguel Primo de Rivera hade i samförstånd med kung Alfonso 1923 gripit makten och etablerat en militärdiktatur. Efter att Primo de Rivera inledningsvis varit relativt populär avtog successivt stödet för honom. Avskedandet av Primo de Rivera kunde dock inte bidra till att rädda monarkin eftersom kungens anseende var svårt skadat på grund av kopplingarna till militärdiktaturen. Alfonso XIII tvingades bege sig i landsflykt efter en överväldigande republikansk seger i de större städerna vid kommunalvalen 1931.

1931 antog den vänsterdominerade konstituerande församlingen en demokratisk författning med antiklerikala drag. Under ledning av republikens president Alcalá Zamora och regeringschefen Manuel Azaña försökte regeringen genomföra vittgående sociala, jordbruks- och undervisningsreformer, Spanien präglades i början av 1930-talet av ekonomisk stagnation och massarbetslöshet. Den republikanska vänstern förde en kontroversiell politik som utmanade två i det spanska folkdjupet starkt förankrade institutioner, den katolska kyrkan och krigsmakten. Den republikanska vänstern proklamerade att Spanien upphört att vara ett katolskt land och vänsteranhängare brände i början av 1930-talet kyrkor och kloster.⁷

Vid valet till det spanska parlamentet 1933, kom en reaktion mot den av vänstern förda politiken. Valet vanns av center- och högerpartierna. Den nya regeringen ägnade inledningen av 1934 bland annat åt att försvaga fackförbundens makt och inflytande, särskilt på landsbygden.⁸ 1934 inträffade en revolutionär resning som fick störst genomslag i Asturien. Revolutionära gruvarbetare tog genom ett väpnat uppror kontroll över regionen under 10 dagar innan resningen brutalt slogs ned av spanska trupper transporterade från Marocko.⁹ Upproret, som slogs ned i republikens namn och leddes av general Francisco Franco, betraktas ofta som den

⁶ Den första republiken var kortlivad (1873-1874) och infann sig under en tid av stor politisk oro i Spanien. Den andra republiken sträckte sig från 1931-1939. Under inbördeskriget (1936-1939) var dock Spanien i princip uppdelat i en republikansk del och en del som stod under nationalisternas kontroll, med general Franco som dess ledare.

⁷ Petri, Lennart, *Sverige i stora världen. Minnen & reflektioner från 40 års diplomattjänst*, Atlantis, Stockholm 1996, s. 58f.

⁸ Gies, David T, *The Cambridge companion to Modern Spanish Culture*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 83.

⁹ Carr, Raymond, *Spain 1808-1975*, second edition, Oxford University Press, Oxford 1999, s. 635.

verkliga inledningen till militärrevolten i juli 1936 som utgjorde upptakten till det spanska inbördeskriget.¹⁰ Av framtida betydelse var inte minst det faktum att det av vänstern inspirerade upproret 1934 riktades mot en lagligt vald högerregering. Den spanska vänstern förlorade till viss del härav den moraliska rätten att kritisera militärupproret 1936.¹¹

2.2 Spanska inbördeskriget

I februari 1936 hölls nationella val i Spanien. Nu var det vänsterkrafterna, den så kallade folkfronten, som gick segrande ur valet.¹² Folkfronten bestod av borgerlig vänster, socialister och de ännu till antalet betydelselösa kommunisterna.¹³ Under våren 1936 utvecklades situationen i Spanien till ett fullständigt kaos och stora politiska och ideologiska motsättningar skakade Spanien i dess grundvalar.¹⁴ De reformer som hade påbörjats av vänstern efter valet 1931 hade bromsats eller ignorerats av högern som gick segrande ur parlamentsvalet 1933. När nu vänstern återigen hade majoritet i parlamentet avsåg man att återuppta de reformprogram som hade inletts fem år tidigare. En av de viktigaste förändringarna som vänstern ville åstadkomma var reformeringen av skolsystemet. Särskilt angelägna var man inom vänstern om att minska kyrkans inflytande över skolväsendet. Med en hårddragning kan man säga att vänstern och högern delades upp i varsitt läger där varje sida för sig hävdade att man stod för ett upprätthållande av de genuina spanska värdena och den äkta spanska kulturen, medan motståndarsidan anklagades för att undergräva dessa värden och denna kultur.¹⁵

Orsakerna till det spanska inbördeskriget har inte sällan givits en väldigt förenklad och ibland direkt felaktig innebörd.¹⁶ En i Sverige frekvent återgiven bild av förklaringen till kriget, var under många år den förenklade framställningen att det rörde sig om en renodlad kamp mellan fascism och demokrati, mellan det onda och det goda. En annan populär uppfattning har varit att det spanska inbördeskriget till stor del initierades av utländska intressen. Idag är de flesta spanska historiker överens om att det spanska

¹⁰ Petri, a.a., s. 59.

¹¹ Petri, a.a., s. 59.

¹² Thomas, Hugh, *La guerra civil española*, Rotativas de Estella, S.A., Villatuerta (Navarra) 2001, s. 179ff.

¹³ Det råder viss oklarhet huruvida folkfronten verkligen fick ett flertal av rösterna i valet. Den dåvarande vallagen var dock utformad på ett sådant sätt att folkfronten fick klar majoritet i parlamentet. Petri, a.a., s. 59.

¹⁴ Spanien är ett land vars historia har präglats av politiska och sociala motsättningar. Ända sedan början av 1800-talet har spanjorerna, ofta våldsamt, uttryckt olika uppfattningar kring önskvärdheten och inriktningen av politiska och sociala förändringar.

¹⁵ Gies, a.a., s. 86f.

¹⁶ Gies, a.a., s. 86; Petri, a.a., s. 58ff. Kritik av förenklingen angående orsakerna bakom inbördeskriget kan också genomgående spåras i Hugh Thomas klassiska arbete ”*The Spanish Civil War*” (referenser i min uppsats till Thomas arbete hänvisar till den spanska upplagan).

inbördeskriget i stort var en spansk affär. Inbördeskriget var en konsekvens av en intern spansk politisk utveckling och var inte framkallat av vare sig Hitler eller Mussolini (vilket har framhållits), eller kampen mot den internationella kommunismen.¹⁷ Grunden till det spanska inbördeskriget stod att finna i gamla samhällseliga motsättningar. Det var motsättningar mellan monarki och republik, katolicism och antiklerikalism, demokrati och totalitarism liksom parlamentarism och diktatur.¹⁸ Ytterligare en viktig faktor var motsättningarna i fråga om centralism och decentralism. Spanien var på 1930-talet, liksom det är idag, kraftigt präglad av starka autonoma krafter i de olika regionerna, särskilt i Baskien och Katalonien.¹⁹

I början av 1936, medan vänsterkrafterna förberedde återupptagandet av reformprogrammen, slogs högerorienterade paramilitära grupper mot militanta arbetare på gatorna och radikala jordbruksarbetare lade beslag på marken de arbetade på.²⁰ Folkfrontsregeringen kunde inte stoppa den antidemokratiska utvecklingen i landet. Regeringen utövade en sträng censur men var oförmögen att förhindra representanter för högern i parlamentet att lämna uppgifter om tilltagande laglöshet, mord på regeringsmotståndare och brännande av kyrkor och kloster.²¹ När sedan en av högerns ledare, Calvo Sotelo, mördades i juli 1936, kom de sedan tidigare smidda planerna på ett militäruppror att slutgiltigt färdigställas.²² Sotelo mördades av en specialstyrka inom polisen som regeringen hade ställt upp vid sidan av *La guardia civil* (civilgardet).²³ General Franco, som tidigare hade varit tveksam till ett militäruppror, lovade nu sitt stöd till de generaler som planerade upproret.²⁴

De generaler som grep till vapen den 18 juli 1936 räknade inte med något inbördeskrig. Syftet med militärkuppen var att ersätta regeringen med en militärdiktatur och göra slut på laglösheten som de höga befälen inom militären menade att vänsterregeringen var ansvarig för.²⁵ Kuppmaakarna avsåg även att avstyra de av vänstern planerade sociala reformerna.²⁶ Kuppmaakarnas planering begränsade sig till några dagar, man hade förväntat sig en snabb kapitulation från regeringssidan.²⁷ Militärupproret lyckades

¹⁷ Petri, a.a., s. 61; Thomas, a.a., s. 401. Det bör dock påpekas att högern respektive vänstern i Spanien, generellt sett, fruktade kommunismen respektive fascismen och detta bidrog till det klimat som ledde fram till inbördeskriget. Thomas, a.a., s. 401. När det gäller utgången av kriget så kom den att starkt påverkas av utländsk intervention (och frånvaron av densamma).

¹⁸ Gies, a.a., s. 86; Petri, a.a., s. 62; Thomas, a.a., s. 997.

¹⁹ Spanien är sedan 1978 indelat i 17 så kallade *comunidades autónomas* (autonoma regioner).

²⁰ Gies, a.a., s. 87.

²¹ Petri, a.a., s. 59ff.

²² Thomas, a.a., s. 233ff.

²³ Thomas, a.a., s. 233.

²⁴ Petri, a.a., s. 60.

²⁵ Petri, a.a., s. 60.

²⁶ Gies, a.a., s. 87.

²⁷ Gies, a.a., s. 87; Petri, a.a., s. 60.

dock bara i Spanska Marocko och i delar av norra och västra Spanien, istället övergick upproret i ett inbördeskrig som skulle vara i nästan tre år.

Upprormakarna kom att stöttas av större delen av militären, Falangen,²⁸ kyrkan (med undantag för kyrkan i Baskien), monarkisterna, godsägarna och industrikapitalisterna. Regeringssidan kom att bestå av liberaler, socialister, stalinistiska och trotskistiska kommunister, syndikalister och anarkister. Dessutom tog även de baskiska och katalanska regionalisterna regeringssidans parti.

Det spanska inbördeskriget blev en blodig uppgörelse.²⁹ Utmärkande för kriget var även att huruvida en spanjor kom att strida på Francos sida eller på regeringssidans i stor utsträckning berodde på var man befann sig när upproret ägde rum. Detta fick också till följd att många familjer fick uppleva hur fäder stred mot söner och bröder mot bröder.³⁰ Regeringssidan lyckades under lång tid av kriget hålla de två största städerna Madrid och Barcelona. Upprormakarna med Franco i spetsen vidgade dock successivt sitt maktområde från sina baser i norr och väster. Under sommaren 1937 erövrade de nordkusten och under våren 1938 nådde Francos trupper östkusten mellan Barcelona och Valencia. Barcelona föll i slutet av januari 1939 och den 1 april, efter att nationalisterna vunnit en fullständig seger, deklarerade Franco att kriget var slut.

En avgörande faktor för inbördeskrigets utgång var den såväl materiella som personella hjälp som Franco fick från Hitler och Mussolini, vilket gav nationalisterna stora militära fördelar. Omvänt kan man säga att frånvaron av militärt bistånd till regeringssidans skapade ojämlikhet i den militära slagkraften. Visserligen stöddes regeringssidans till viss del av Sovjetunionen och Mexico men stödet var inte tillräckligt. Det militära stöd som regeringssidans hade kunnat hoppas på från en del västeuropeiska stater uteblev som en följd av den noninterventionspolitik som fördes på initiativ av framförallt Frankrike och Storbritannien.³¹ En annan direkt avgörande faktor var de interna motsättningarna på regeringssidans. Anarkister, syndikalister, socialister och kommunister med olika politiska inriktningar hade svårt att komma överens. Mot slutet av inbördeskriget krigades det inte bara mellan regeringssidans och nationalisterna, interna strider på regeringssidans bidrog till att republiken vittrade sönder inifrån.³²

²⁸ Falangen var en politisk rörelse som utformades med den italienska fascismen som förebild. Efter att i början av 1936 varit utan större inflytande, blev rörelsen starkare i takt med att laglösheten spred sig i Spanien. Falangisterna kom sedan att bidra till Francoregimens utformning, dock tilläts aldrig falangisterna att dominera regimen. Petri, a.a., s. 60f.

²⁹ Oklarhet råder kring hur många människor som omkom till följd av kriget. Det finns uppgifter som talar om allt från ca 200 000 – 500 000 döda (krigförande och civila). Det är också svårt att avgöra hur många som dog i direkta krigshandlingar och hur många som dödades genom exempelvis avrättningar och tortyr. Petri, a.a., s. 63.

³⁰ Petri, a.a., s. 61ff.

³¹ Thomas, a.a., s. 1006ff.

³² Gies, a.a., s. 89ff.

2.3 Franco

Francisco Franco Bahamonde föddes den 4 december 1892 i staden El Ferrol, belägen i den nordvästra delen av Galicien.³³ Franco gjorde en snabb militär karriär och redan innan han hade fyllt 24 år blev han befordrad till major.³⁴ Franco fick tidigt ett rykte om sig som en modig och disciplinerad militär, vilket bidrog till att han snabbt klättrade på den militära karriärstegen. Utmärkande drag hos Franco var hans lugn och självkontroll.³⁵ Han uppfattades ofta som en kall person med en strikt militaristisk syn på livet och i Francos värld var ordning och disciplin honnörsord.³⁶ Franco var också känd för att vara en sträng människa med förmåga att uppvisa stor grymhet.³⁷ Franco anses dock inte ha varit en personlighet av samma snitt som Hitler och Mussolini. Han hade exempelvis inte samma förmåga som dessa två att elda upp massorna med inspirerade tal och han anses generellt sett inte ha givit samma karismatiska intryck.³⁸

Efter att ha fört befäl för de styrkor som slog ner gruvarbetarupproret i Asturien 1934 (då i republikens namn) kom Franco att ingå i den grupp av höga militärer som gjorde uppror, mot republiken, i juli 1936. Trots att Franco snabbt blev den ledande figuren bland de militärer som gjorde uppror mot republiken var det svårt att spåra ett egentligt politiskt program bestående av praktiska politiska idéer.³⁹ Däremot kunde man spåra vissa tydliga ideologiska principer hos Franco. Franco var en stark motståndare av kommunism, socialism och liberalism. Han trodde inte på demokratisk pluralism och han var inställd på att stävja den regionala självständigheten i Spanien.⁴⁰ Trots avsaknaden av en tydlig handlingsplan var det uppenbart att Francoregimen ville utgöra motsatsen till regeringarna som styrde Spanien mellan 1931-1936. Folkfrontsregeringen som vann valet i februari 1936 hade betecknat sig som demokratisk, Francoregimens ideal blev en antidemokratisk diktatur.⁴¹

Francos politiska egenskaper kommer av naturliga skäl att behandlas mer under arbetets gång. Från 1939, och nästan ända fram till hans död 1975, kom Franco att styra Spanien i stort sett efter eget tycke. Han, ”Francisco

³³ Preston, Paul, *Franco*, Harper Collins, London 1993, s. 1.

³⁴ Payne, Stanley G, *The Franco regime 1936-1975*, University of Wisconsin Press, London 1987, s. 71.

³⁵ Payne, a.a., s. 70.

³⁶ Lawlor, Teresa; Rigby, Mike, *Contemporary Spain*, Harlow Longman, New York 1998, s. 4; Payne, a.a., s. 70.

³⁷ Thomas, a.a., s. 164.

³⁸ Lawlor, a.a., s. 4.

³⁹ Petri, a.a., 72f.

⁴⁰ Preston, Paul, *The triumph of democracy in Spain*, Methuen, London 1986, s. 1f.

⁴¹ Petri, a.a., s. 80.

Franco, Caudillo de España por la gracia de Dios,” var i ordets rätta bemärkelse en diktator, en diktator som har satt sin prägel på en viktig del av den spanska nutidshistorien.⁴²

⁴² Uttrycket betyder ungefär: ”Francisco Franco, härförare av Spanien av Guds nåde.” Uttrycket återfanns på de spanska mynten under Francoregimen.

3 Skapandet av en diktatur

3.1 Förkastande av konstitutionen

Den demokratiska författning som 1931 antogs av den vänsterdominerade konstituerande församlingen var en av de mest avancerade författningarna i Europa vid den här tiden. Författningen stadgade bland annat allmän och lika rösträtt, ekonomiska och sociala rättigheter för den enskilde, rätten till skilsmässa och ett konfessionslöst, kostnadsfritt och obligatoriskt skolväsen. Dessutom tilläts regionalt självstyre i stor utsträckning. Konstitutionen stadgade också att all makt som tillkom de statliga organen härstammade från folket och inte minst deklarerades, vilket var kontroversiellt, att staten Spanien inte hade någon officiell religion.⁴³

Franco hade inga planer på att styra Spanien under konstitutionen från 1931. Den utformning som konstitutionen hade med fokus på individens rättigheter och folkrepresentation var inte förenlig med Francoregimens antidemokratiska och diktatoriska ideal. Franco förespråkade en så kallad ”organisk demokrati,” vilket innebar att de stora samhällseliga intressena (definierade främst av Franco) gick före de personliga intressena hos enskilda individer.⁴⁴ Under hela diktaturen styrde Franco Spanien utan en riktig konstitution. Istället utfärdades ett antal grundlagar mellan 1938-1967.⁴⁵

3.2 Skapandet av en diktator

Under hela den period då Franco regerade i Spanien hade han en i princip obegränsad makt att styra landet. Han var statschef, regeringschef, ledare av det enda tillåtna politiska partiet och överbefälhavare för de väpnade styrkorna. I sin egenskap av statschef hade han dessutom rätt att lagstifta utan att överlägga med de övriga ministrarna i regeringen.⁴⁶ Franco hade

⁴³ Konstitutionen kritiserades dock för att ha varit ett teoretiskt skrivbordsarbete som inte tog hänsyn till faktiska realiteter i Spanien. Fernández Segado, Francisco, *Las constituciones históricas españolas*, cuarta edición, Editorial Civitas, S.A., Madrid 1986, s. 539ff.

⁴⁴ Dessa personliga intressen var sådana som kan komma till uttryck i en ”konventionell” demokrati genom exempelvis allmän och lika rösträtt. Denna syn på demokratins brister fann stöd i katolska uppfattningar. Det ansågs att demokrati baserad på allmän rösträtt inte var förenlig med den lag och moral som enligt Francoregimen och den katolska kyrkan var den riktiga. Istället var den ”organiska demokratin” den sanna demokratin. Carr, a.a., s. 705.

⁴⁵ Dessa lagar kom att få stor betydelse för upprätthållandet av diktaturen och de kommer att behandlas under arbetets gång. De här lagarna (*las Leyes Fundamentales* på spanska) av grundlagskaraktär definieras varierande i litteratur om Francoregimen som ”grundlagar”, ”organiska lagar” eller ”fundamentala lagar.”

⁴⁶ Lawlor, a.a., s. 4.

ända sedan militärupproret i juli 1936 hävdade att han representerade det genuina Spanien, det vill säga den äkta spanska kulturen och medföljande grundläggande värderingar.⁴⁷ Franco var dock medveten om svagheten i att uteslutande grunda sitt anspråk, på egenskapen som återupprättare av det genuina Spanien, på moraliska värderingar.⁴⁸ För att rättfärdiga förkastandet av konstitutionen från 1931 och legitimera maktcentreringen till Francos person, stiftades ett antal lagar som initierade upprättandet av diktaturen.⁴⁹

3.2.1 Med lagarna mot makten

Redan under det spanska inbördeskriget stiftade nationalisterna lagar och dessa kom att gälla inom de av nationalisterna erövrade områdena. Den första viktiga lag som knöt makten till Franco utfärdades i september 1936 och stadgade att Franco var *Jefe del Gobierno del Estado Español* (regeringschef). För Franco innebar posten som regeringschef att makten överfördes, från ett under kriget provisoriskt upprättat militärråd, till honom (vid den här tidpunkten innebar det all makt inom de nationalistkontrollerade områdena).⁵⁰ Samtidigt stadgades även att Franco var överbefälhavare för de spanska militära styrkorna.⁵¹ I oktober 1936 utfärdades en ny lag som stadgade att Franco även var *Jefe del estado* (statschef).⁵² Utnämningen av Franco som regeringschef genom lagen från september 1936 var det första viktiga steget att genom lagstiftning centrera makten till Francos person. Det var det första betydelsefulla exemplet på hur diktaturen etablerades med hjälp av juridiska instrument.⁵³

Ytterligare ett exempel på hur lagstiftningsapparaten utnyttjades i etablerandet av diktaturen var en lag från april 1937. Denna lag utnämnde Franco till *Jefe Nacional de FET y de las JONS* (nationell ledare för *FET y*

⁴⁷ Som ovan har behandlats så var den äkta spanska kulturen enligt Franco intimt förknippad med den katolska kyrkan. En äkta spansk kultur innebar även en motvilja beträffande utländsk inblandning i spanska angelägenheter, vilket i sin tur medförde att Franco ansåg att en stark militär var en förutsättning för säkerställandet av den spanska kulturen. Något som enligt Franco däremot inte var förenligt med den spanska kulturen var kommunismen. Franco ansåg att liberalism och demokrati öppnade vägen för kommunismen och därför var det ett direkt hot mot den spanska kulturen om folket fick långtgående demokratiska rättigheter. Gies, a.a., s. 86ff.

⁴⁸ Torres del Moral, Antonio, *Constitucionalismo histórico español*, segunda edición, Atomo, Madrid 1988, s. 213.

⁴⁹ Det finns en mängd olika uppfattningar om vilken definition som är den mest passande beträffande Francoregimen. Personligen tycker jag inte definitionen som sådan är det viktiga. Vad som är helt klart är dock att Franco hade väldigt stor makt och kontroll över skeendena inom regimen och Spanien. Jag använder främst begreppet Francoregimen under arbetsgången och enligt min uppfattning var det utan tvivel en diktatorisk regim.

⁵⁰ *Decreto de 29 de septiembre de 1936, designando Jefe del Gobierno, artículo 1.*

⁵¹ *Decreto de 29 de septiembre de 1936, designando Jefe del Gobierno, artículo 2.*

⁵² *Ley de 1 de octubre de 1936, de creación de la Junta Técnica, artículo 2.*

⁵³ Alla dessa legislativa åtgärder för att koncentrera makten till Franco togs i strid med de konstitutionella regler som gällde under republiken. Fernández Segado, a.a., s. 692.

de las JONS).⁵⁴ *FET y de las JONS* var en sammanslagning av den politiska rörelsen Falangen (*FET*) och den fascistiska politiska organisationen *Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS)*.⁵⁵ Genom lagstiftning slogs de två rörelserna ihop till en.⁵⁶ Anmärkningsvärt och exemplifierande för hur Francoregimen fungerade är att det var Franco själv som genom lagstiftning utnämnde sig till ledare för rörelsen.⁵⁷

Den nya organisationen kom allmänt att kallas Falangen (trots sammanslagningen av de två rörelserna), Rörelsen (*el Movimiento*) eller Partiet (*el Partido*). Målet med sammanslagningen var att skapa ett ”semifascistiskt” parti och några andra politiska partier var vid den här tidpunkten inte tillåtna i de Francostyrda delarna av Spanien. Partiet var utformat med influenser från Portugal och Italien, Franco var dock noga med att poängtera att de spanska historiska institutionerna skulle bevaras. Francos ambition var att det nya partiet skulle utgöra en del i det system som ämnade göra Spanien till en totalitär stat.⁵⁸

I egenskap av statschef tilldelades Franco genom lagstiftning i januari 1938 högsta legislativa beslutanderätt.⁵⁹ Genom ännu en lag som utfärdades i augusti 1939 utökades Francos legislativa makt och Franco kunde nu lagstifta utan att överlägga med övriga ministrar i regeringen.⁶⁰ Denna legislativa frihet innebar en ännu starkare ställning för Franco och stärkte etableringen av diktaturen.

⁵⁴ *Decreto de unificación de 19 de abril de 1937, artículo 1*. Intressant är att Franco senare ändrade sin titel till *Caudillo del Movimiento*. *Caudillo*, betyder ungefär härdförare och har en militär innebörd. Titeln ansågs stå i samklang med *Führer* och *Duce*.

⁵⁵ Som jag tidigare berört var Falangen en politisk rörelse utformad med den italienska fascismen som förebild. *JONS* (*JONS* är en förkortning av en term som på svenska betyder ungefär ”de nationalsyndikalistiska arbetargrupperna”) bildades i oktober 1931 och antog ett fascistiskt program som förespråkade extrem nationalism, diktatur, våld och ett utökande av det spanska imperiet. Falangen bildades 1933 och hade ett betydligt starkare ekonomiskt understöd än *JONS*. Utmärkande för Falangen var en stark nationalism och krav på ett enat Spanien där regionalt självstyre ansågs vara en fara för nationen. Falangens inställning till religion var att spansk nationalism måste var katolsk, annars kunde det inte vara äkta spansk nationalism. Payne, a.a., s. 52ff.

⁵⁶ *Decreto de unificación de 19 abril de 1937, artículo 1*.

⁵⁷ Torres del Moral, a.a., s. 214.

⁵⁸ Payne, a.a., s. 173f. Under inledningen av Francoregimen titulerade regimen själv den spanska stat som man ville upprätta som en totalitär och semifascistisk stat. Sett över hela den tid som Francoregimen styrde landet var det dock snarare fråga om ett auktoritärt styre, inte totalitärt. Francoregimen försökte aldrig fullständigt kontrollera de ekonomiska, kulturella och religiösa institutionerna i Spanien. (se Payne, a.a., s. 625ff, för ett mer ingående resonemang kring frågan om Spanien under Franco var en totalitär stat eller inte).

⁵⁹ *Ley de 30 de enero de 1938, de organización de la Administración Central del Estado, artículo 17*.

⁶⁰ *Ley de 8 de agosto de 1939, de organización de la Administración Central del Estado, artículo 7*.

3.3 Las leyes fundamentales

Francoregimen styrde aldrig Spanien under en konstitution i ordets rätta bemärkelse. Nationalisterna ville skapa en ny politisk ordning som väsentligt skiljde sig från den tidigare politiska strukturen under den andra republiken. Målsättningen med den nya politiska ordningen var dock i övrigt något diffus. Vad som däremot stod klart var att vad nationalisterna kallade den ”nya staten” inte skulle grundas på någon form av maktdelnings lära. Istället sökte man koncentrera makten till Franco.⁶¹

Francoregimen gjorde ändå ett försök att skapa något som påminde om en konstitutionell ram. Det kom att bli ett projekt som pågick mellan 1936-1967. Sex stycken, så kallade *Leyes fundamentales* (jag använder mig av översättningen grundlagar för dessa *Leyes fundamentales*), trädde i kraft mellan åren 1938-1958.⁶² Dessa sex lagar gavs vad man skulle kunna kalla retroaktiv officiell konstitutionell status genom ikraftträdandet av *la Ley Orgánica del Estado* i januari 1967 (denna lag betraktades också som en grundlag vilket sammantaget innebar att *las Leyes fundamentales* var sju till antalet). Genom ikraftträdandet av denna lag ansåg Francoregimen att man hade lyckats skapa en konstitution, bestående av *la Ley Orgánica del Estado* och de övriga sex grundlagarna.

Regimens jurister såg processen med grundlagarna som skapandet av en rättsstat. Grundlagarna hade redan tidigare ansetts ha konstitutionell rang, dock menade man inom Francoregimen att Spanien mellan 1938 och 1967 hade haft en ”öppen” konstitution som ständigt var i utveckling. Med skapandet av *la Ley Orgánica del Estado* från 1967 ansåg Francos jurister att det konstitutionella arbetet var färdigställt.⁶³

⁶¹ Torres del Moral, a.a., s. 213.

⁶² Dessa sex grundlagar var: *Fuero del Trabajo de 9 marzo de 1938*; *Ley constitutiva de las Cortes de 17 de julio de 1942*; *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945*; *Ley del Referéndum Nacional de 22 de octubre de 1945*; *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 26 de julio de 1947* och *Ley de Principios Fundamentales del Movimiento Nacional de 17 de mayo de 1958*. Jag kommer att behandla var och en av lagarna för sig under arbetets gång.

⁶³ Carr, Raymond; Fusi, Juan Pablo, *España, de la dictadura a la democracia*, Editorial Planeta, Barcelona 1979, s. 57f. Att det inte rörde sig om en konstitution i modern västerländsk betydelse står dock utom allt tvivel. Det förekom ingen makt-distribuering (i princip all makt koncentrerades till Franco) och maktinnehavaren kunde inte ställas till ansvar för missbruk av makten. Det som Francoregimen hävdade var en konstitution etablerade i praktiken inga eller väldigt få garantier för sådana grundläggande fri- och rättigheter som får anses utgöra en viktig del av en verklig konstitution. Torres del Moral, a.a., s. 214.

3.3.1 Fuero del Trabajo

Den första av grundlagarna trädde i kraft i mars 1938, lagen gavs namnet *el Fuero del Trabajo* (Lag om spanjorernas rätt till arbete) och skulle utgöra en lag som reglerade frågor relaterade till arbete. Projektet var inspirerat av de italienska fascisternas *Carta del Lavoro* och förespråkade bland annat en ”ekonomisk medelväg” som var lika avlägsen från såväl liberal kapitalism som Marxistisk materialism. Just det faktum att *el Fuero del Trabajo* förespråkade en särskild ekonomisk modell gjorde att lagen av vissa ansågs vara, inte endast en reglering av frågor relaterade till arbete, utan även en modell för en särskild ekonomisk struktur.⁶⁴

El Fuero del Trabajo stadgade inledningsvis att lagen utgjorde ett återupplivande av lagstiftning baserad på den katolska traditionen och dess medföljande värderingar om social rättvisa. Vidare deklarerades att arbete var såväl en plikt som en rättighet för alla spanjorer. Särskilt underströks att rätten och plikten till arbete härstammade från Gud och att ett av de viktigaste målen med arbetet var fädernelandets blomstring och välbefinnande.⁶⁵

Staten garanterade arbetstagaren begränsade arbetstider, söndagsvila, lediga helgdagar (en av dessa var den 18 juli, vilket var datumet för militärupproret 1936) och rätten till årlig semester.⁶⁶ Staten garanterade även att den som arbetade hade rätt till en minimilön som skulle vara tillräcklig för att arbetstagaren och dennes familj skulle kunna leva ett ”moraliskt och värdigt liv.”⁶⁷ Lagen innehöll även sociala skyddsregler såsom rätt till ekonomiskt stöd vid sjukdom, skada i arbetet eller oförmåga att arbeta.⁶⁸

El Fuero del Trabajo innehöll dock inte endast regler som framstod som förmånliga för individen. I linje med Francoregimens auktoritära styre stadgades det att illegala aktioner (exempelvis strejker och lockouter), såväl individuella som kollektiva, vilka kunde inverka störande på arbetsproduktionen skulle bestraffas.⁶⁹ En annan effekt av *el Fuero del Trabajo* var att alla tidigare fackföreningar förbjöds. Istället skapades en ny fackförening, *La Organización Sindical*. Denna blev nu den enda tillåtna fackliga organisationen i de Francostyrda delarna av Spanien och organisationens ledare skulle vara medlemmar i det enda tillåtna partiet *FET y de las JONS*.⁷⁰

⁶⁴ Exempelvis kan nämnas att *el Fuero del Trabajo* definierade kapital som ett produktionsinstrument. Vidare stadgades att ekonomin i Spanien skulle baseras på den privata äganderätten, vilken garanterades av staten. Staten skulle inte ta direkta ekonomiska initiativ eller inkräkta på den privata äganderätten såvida inte de privata företagen visade sig otillräckliga, eller om ”nationens intressen krävde det”. Payne, a.a., s. 183f.

⁶⁵ *Fuero del Trabajo de 9 de marzo de 1938, artículo 1.*

⁶⁶ *Fuero del Trabajo de 9 de marzo de 1938, artículo 2.*

⁶⁷ *Fuero del Trabajo de 9 de marzo de 1938, artículo 3.*

⁶⁸ *Fuero del Trabajo de 9 de marzo de 1938, artículo 10.*

⁶⁹ *Fuero del Trabajo de 9 de marzo de 1938, artículo 11.*

⁷⁰ *Fuero del Trabajo de 9 de marzo de 1938, artículo 13.*

3.4 Rättsosäkerhet, kontroll och repression

Lagar och förordningar som utfärdades efter inbördeskrigets utbrott av folkfrontsregeringen var i princip ogiltiga i det Francostyrda Spanien och många av de lagar som rådde innan kriget bröt ut gjordes obsoleta eller ignorerades av regimen. Detta medförde att det rådde osäkerhet om rättsförhållandena i Spanien kring tiden efter inbördeskriget. Som ett exempel kan nämnas att personer som hade ingått äktenskap inom de av folkfrontsregeringen kontrollerade delarna, inte visste om deras äktenskap fortfarande ansågs gällande i Francoregimens Spanien.⁷¹

Utmärkande för i stort sett hela den period då Franco styrde Spanien var den hårda censuren och kontrollen av massmedia såsom dagstidningar, radiosändningar och med tiden även televisionen. 1938 utfärdades en *Ley de Prensa* (Presslag) som hade en antiliberal karaktär med totalitära drag. Resultatet av lagen blev bland annat att alla dagstidningar kontrollerades av staten och styrdes i den politiska riktning som passade Francoregimen. Censuren var stenhård och många redaktörer och direktörer vid tidningarna ersattes av folk från Francoregimens filialer.⁷²

Det var inte uteslutande inom den utpräglad massmediala världen som censuren var hård i Francos Spanien. En viktig del av Francos politik var att centralisera makten till Madrid och regionalt självstyre var inte förenligt med denna politik.⁷³ Francos politik kom även att få inverkan på områden som skönlitteratur och annan kulturverksamhet. Exempelvis fick inte böcker skrivna på katalanska och baskiska saluföras i Spanien under en lång tid av Francostyret.⁷⁴ Det regionala självstyre som konstitutionen från 1931 hade givit Baskien och Katalonien annullerades fullständigt när nationalisterna efter kriget hade total kontroll över landet. Bruket av katalanska och

⁷¹ Petri, a.a., s. 49. Till detta problem återkommer jag under kapitel 4.4.

⁷² Torres del Moral, a.a., s. 215. Presslagen från 1938 kom att gälla fram till 1966 då en ny presslag utfärdades. Under hela denna period kontrollerades i princip alla tidningar rigoröst av Francoregimen. Som ett exempel på hur regimen kontrollerade den massmediala världen i Spanien kan nämnas att det för att få arbeta som journalist på en tidning krävdes att man hade ett certifikat utfärdat av en statlig myndighet som försäkrade att man sympatiserade med Francoregimen. I den spanska strafflagen fanns även bestämmelser som stadgade att den som spred propaganda som kunde skada nationen eller på något sätt svartmåla regeringen, skulle dömas till fängelse med tillämpning av en straffskala som varierade mellan 6 månader och 6 år. Tidningar som utgavs av Falangen och en särskild officiell katolsk utgåva var dock befriade från censur (vilket, trots sporadisk kritik mot Francos styre av vissa katolska präster, inte innebar något hot mot regimen). Comisión Internacional de Juristas, *El imperio de la Ley en España*, H. Studer, Ginebra 1962, s. 49ff.

⁷³ Dock bör påpekas att regionen Navarra och provinsen Álava (norra Spanien) privilegierades med ett visst mått av självstyre, detta som ett tecken på uppskattning för den hjälp som nationalisterna fick i dessa områden under inbördeskriget.

⁷⁴ I Spanien finns idag fyra officiella språk. Dessa är kastilianska (vilket normalt kallas spanska), galiciska, baskiska och katalanska. Under Francoregimen var kastilianska det officiella, och enda tillåtna, språket i Spanien.

baskiska förbjöds i officiella publikationer, domstolar och religiösa ceremonier. I Katalonien sattes efter inbördeskriget upp officiella skyltar där människorna uppmanades att tala ”det spanska imperiets språk”, det vill säga spanska (kastilianska).⁷⁵

När inbördeskriget hade tagit slut i Spanien var det många som ställde sig frågan hur de som på ett eller annat sätt hade sympatiserat med republiken skulle behandlas. Svaret blev grymt för många. Inom Francoregimen hade man inga planer på att låta udda vara jämnt och man använde kategoriskt uttrycken ”vinnare” och ”förlorare” när man talade om deltagare på de olika sidorna i inbördeskriget. ”Förlorarna” var i det här fallet de som kämpat på republikens sida och de framhävdes av Francoregimen som farliga för det genuina Spanien.⁷⁶ I en lag från april 1938 ålades alla spanjorer av myndig ålder att inneha ett nationellt identitetskort.⁷⁷ Med hjälp av detta dokument skulle det bli enklare för regimen att kontrollera vilka människor som hade kämpat för republiken respektive nationalisterna.

I inledningen av inbördeskriget, innan makten genom lagstiftning började föras över till Franco, styrde ett militärråd de nationalistkontrollerade delarna av Spanien. Detta militärråd, *la Junta de Defensa Nacional*, gavs genom lagstiftning full makt att styra Spanien.⁷⁸ Militärrådet kungjorde den 28 juli 1936 att krigslagar gällde i Spanien. Dessa krigslagar utgjorde mellan 1936-1948 en viktig del i Francoregimens juridiska system och bidrog till att stärka regimen. Lagarna bidrog bland annat till att avskräcka oliktankande från att handla i strid med Francoregimens principer då sådana handlingar kunde bestraffas hårt.⁷⁹

Trots att Franco i april 1939 förklarade att inbördeskriget var över befann sig Spanien formellt i krigstillstånd ända fram till och med 1948. Den sista domen grundad på de krigslagar som kungjordes i juli 1936, utfärdades i mars 1948 av *el Tribunal Supremo* (Högsta Domstolen). I april samma år upphävdes krigstillståndet och samtidigt även krigslagarna.⁸⁰ Krigslagarna från juli 1936 var ytterst vaga och skapade utrymme för godtycklig tolkning vilket bland annat medförde att personer dömdes i krigsribunalerna för ”militäruppror” när de i själva verket endast vägrat att bistå nationaliststyrkorna med olika former av hjälp.⁸¹ I militärtribunalerna framhävdes, i enlighet med krigslagarna, att nationalisternas militära insats

⁷⁵ Payne, a.a., s. 231.

⁷⁶ Payne, a.a., s. 220.

⁷⁷ *Decreto de 9 de abril de 1938*. Innan kriget tog slut påverkade dock lagen endast de som befann sig inom de nationalistkontrollerade områdena.

⁷⁸ *Decreto de 24 de julio de 1936*.

⁷⁹ Ballbé, Manuel, *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)*, Alianza, Madrid 1983, s. 406ff.

⁸⁰ Ballbé, a.a., s. 406ff.

⁸¹ Payne, a.a., s. 221. I själva verket var det nationaliststyrkorna som agerade illegalt, åtminstone om man ser till den lagstiftning som rådde i republiken Spanien vid tiden för militärupproret. Den republikanska regeringen var folkvald enligt den för tiden gällande spanska lagstiftningen och militärupproret stod i strid med lagen.

var en nödvändig åtgärd för att rädda Spanien, och att allt motstånd var olagligt (i princip betraktades alltså även passivitet som en form av motstånd).⁸² Det processoriska förfarandet i domstolarna under och tiden närmast efter inbördeskriget uppvisade stora rättssäkerhetsbrister och summariska rättegångar var inte ovanliga.⁸³

Francoregimen kom dock att arbeta fram ett nytt juridiskt instrument för att kunna legitimera repressalier mot dem som varit aktiva på motståndarsidan och andra oliktankande. En *Ley de Responsabilidades Políticas* (Lag om politiskt ansvar) utfärdades 1939. Lagen straffbelade olika politiska aktiviteter och omfattade med retroaktiv verkan alla sådana aktiviteter från och med oktober 1934.⁸⁴ Bland de straffbelagda aktiviteterna kan nämnas all form av bistånd till den republikanska krigsinsatsen. Även vissa former av ”allvarlig passivitet” under inbördeskriget straffbelades. Vissa kategorier av personer omfattades automatiskt av lagen, exempelvis kunde alla medlemmar av revolutionära och vänsterliberala partier räknas med åtal om de identifierades.⁸⁵

Regionala domstolar upprättades för varje region i landet, med en nationell tribunal i Madrid. Fängelsestraffen som utdömdes varierade mellan sex månader och upp till 15 år.⁸⁶ Lagen om politiskt ansvar stadgade inte bara fängelsestraff, exempelvis kunde en person som funnits skyldig åläggas restriktioner beträffande privata och professionella aktiviteter. Det förekom även att folk dömdes till deportering till de afrikanska kolonierna, husarrest eller böter.⁸⁷ Lagen om politiskt ansvar stadgade inte dödsstraff för ”vanliga” politiska brott. Trots detta var det många som dömdes till döden i Spanien kring tiden efter inbördeskriget. Om en person förklarades skyldig till ett ”politiskt våldsbrott” så kunde vederbörande dömas till döden.⁸⁸ Några exakta uppgifter på hur många som avrättades i inbördeskrigets kölvatten finns inte. En rimlig uppskattning är dock att ungefär 28 000 människor avrättades mellan 1939 och 1945.⁸⁹ Efter 1945 blev avrättningar mer ovanliga.⁹⁰

I mars 1940 utfärdades ytterligare en lag av repressiv karaktär. Det var *la Ley de represión de la masonería y el comunismo* (Lag om kväsning av frimureri och kommunism). Lagen var en form av komplement till Lagen om politiskt ansvar och förbjöd medlemskap i såväl frimurarorganisationer

⁸² Ballbé, a.a., s. 402f.

⁸³ Ballbé, a.a., s. 406. Som vi senare kommer att se var rättssäkerhetsbristen i domstolarna under Francoperioden inte endast koncentrerad till tiden närmast efter inbördeskriget.

⁸⁴ *Ley de Responsabilidades Políticas de 9 de febrero de 1939.*

⁸⁵ Payne, a.a., s. 221f.

⁸⁶ Det var vanligt att hårda straff utdömdes. I regel sänktes dock straffen efter att de dömda suttit fängslade en tid. Payne, a.a., s. 222.

⁸⁷ Payne, a.a., s. 222.

⁸⁸ Payne, a.a., s. 223.

⁸⁹ Salas Larrazábal, Ramón, *Tiempo de silencio, cárcel y muerte*, en *Diario 16, Historia del franquismo*, Madrid 1985, s. 18.

⁹⁰ Payne, a.a., s. 223.

som kommunistorganisationer. Såväl frimureri som kommunism betraktades av Franco som källor till många av de problem som drabbat Spanien sedan 1800-talet. Lagen förbjöd även aktiviteter som kunde härledas ur anarkism och andra ideologier som ansågs stå i strid med Francoregimens principer. Tillämpningen av lagen utfördes av särskilda militärtribunaler som var upprättade i enlighet med de krigslagar som gällde vid tiden.⁹¹ Ytterligare en lag, *la Ley de Seguridad del Estado* (Lag för statens säkerhet), utfärdades 1941 och även denna lag legitimerade repressiva åtgärder mot oliktankande.⁹²

Francoregimen utövade vid tiden strax efter inbördeskriget en hård och repressiv politik mot dem som kämpat för republiken och de som ansågs farliga för det Spanien som Franco ville forma. Dock var inte efterkrigsförtrycket mot personer på motståndarsidan eller oliktankande jämförbart med exempelvis det förtryck som förekom i Stalins Sovjetunionen, Hitlers Tyskland eller Kambodja.⁹³ Franco hade exempelvis ingen önskan att driva systematiska koncentrationsläger. Snarare var det så att Franco önskade minska antalet politiska fångar. Många personer som ansågs ha begått mindre allvarliga brott benådades eller fick sina fängelsestraff nedkortade.⁹⁴ Att ”endast” ha varit soldat i den republikanska armén betraktades med mildare ögon än att exempelvis ha varit, eller vara, anhängare av kommunistiska och anarkistiska idéer. Personer med sådana sympatier ansågs vara ett hot mot Spanien och Francoregimens fortsatta existens.

⁹¹ Cierva, Ricardo de la, *Historia del franquismo*, Editorial Planeta, Barcelona 1975, s. 167; Payne, a.a., s. 225f.

⁹² Torres del Moral, a.a., s. 215.

⁹³ Det finns förmodligen inte heller någon grund för antagandet att republikanerna, vid omvänd utgång i inbördeskriget, skulle ha behandlat nationalistsympatisörerna bättre än vad nationalisterna gjorde med sympatisörerna för republiken (i de zoner som hölls av republiken under inbördeskriget mördades tusentals nationalistsympatisörer). Payne, a.a., s. 227.

⁹⁴ Payne, a.a., s. 226.

4 Upprätthållande av regimen

4.1 Franco och krigets vindar

Spanien drogs aldrig in i det andra världskriget. Landet var hårt drabbat av det treåriga inbördeskriget och förutsättningarna för ett inträde i kriget i Europa var få. Franco kom istället att spela ett taktiskt spel som rättade sig efter krigets vindar. Francoregimen hade genom sin natur starka sympatier hos Tyskland och Italien under kriget. I takt med Tysklands initiala framgångar kom dessa sympatier att framhävas i allt större utsträckning. Francos tro på en slutgiltig tysk seger och den spanska regimenens särskilda känsla av samhörighet med den italienska regimen, gjorde att Spanien gick från en inledningsvis neutral status till vad man kallade en ”inte krigförande” status. Det var ett ställningstagande i favör av Tyskland och Italien.⁹⁵

Franco och en av hans mest inflytelserika rådgivare, Serrano Súñer, var medvetna om att det skulle bli svårt att profitera på den nya världsordning som man kunde förvänta sig vid en tysk seger, om Spanien inte gick med i kriget. Hitler försökte flera gånger påverka Franco till ett deltagande i kriget men Franco lät sig inte övertygas.⁹⁶ När Tyskland i juni 1941 invaderade Sovjetunionen väcktes starka känslor i Spanien, särskilt bland falangisterna. Sovjetunionen var kommunismens moderland och inom den spanska regeringen sökte man finna en politiskt acceptabel lösning på ett spanskt deltagande i kriget på tyskarnas sida.⁹⁷ Franco hade dock inte för avsikt att deklarerat krig mot Sovjetunionen. Istället skapades *la División Azul* (den blå divisionen).⁹⁸ *La División Azul* skapades på initiativ av Falangens ledare och bestod främst av frivilliga inom Falangistpartiet (det var alltså ingen officiell spansk armé). Divisionen trädde in i kriget i Sovjetunionen i oktober 1941 och upplöstes inte förrän i november 1943.⁹⁹

När Tyskarnas krigslycka började vända och de allierade skördade allt större framgångar insåg Franco faran i att tydligt sympatisera med axelmakterna Tyskland och Italien. Efter Italiens kollaps i september 1943 förklarades, i oktober samma år, Spanien åter som en neutral part i krigets Europa. De allierade, framförallt USA, började inta en hårdare attityd mot Franco och amerikanerna hotade bland annat med att kraftigt reducera oljeexporten till

⁹⁵ Franco hade dock planerat för det faktum att axelmakternas krigslycka skulle vända. Franco skulle då hävda att Spaniens status som ”inte krigförande” part endast uttryckte Spaniens sympatier för Tyskland, och att det inte var fråga om ett frångående av den neutrala statusen. Payne, a.a., s. 267f.

⁹⁶ Payne, a.a., s. 270.

⁹⁷ Payne, a.a., s. 281.

⁹⁸ Blå var färgen på de typiska skjortor som falangisterna bar under Francoperioden.

⁹⁹ Tre frivilliga bataljoner blev dock kvar i strid ända fram till mars 1944. Payne, a.a., s. 282 och s. 333.

Spanien.¹⁰⁰ Efter de allierades invasion i Frankrike 1944 blev Franco övertygad om att Tyskland skulle förlora kriget. Francos attityd gentemot de allierade förändrades tydligt, bland annat fick allierade flygplan tillåtelse att flyga över spansk luftrum och sårade soldater evakuerades från Frankrike via Barcelona. Franco sökte inte minst en bättre relation till USA. I ett möte med den amerikanske ambassadören i Madrid i juli 1944, uttryckte Franco sin förhoppning om att USA skulle bekämpa kommunismen i Europa, när Tyskland väl hade besegrats.¹⁰¹

4.2 Konstitutionell kosmetika

Det taktiska spel som Franco utövade under det andra världskriget skulle fortsätta även efter kriget. Franco hävdade 1945, när kriget var slut, att hans regim hade iakttagit fullständig neutralitet under kriget.¹⁰² Franco hävdade också att hans regim inte var fascistisk. Franco menade att den regim som han styrde inte kunde jämföras med andra regimer som inte erkände katolicismen som sin första princip. Franco hävdade att hans politiska system, trots avsaknaden av direkta nationella val, utgjorde den sanna demokratin, en så kallad ”organisk demokrati”, baserad på religion, lokala institutioner, syndikat och familjen.¹⁰³

Betoningen på katolicismen och även antikommunismen var en viktig del i Francos propaganda för sitt styre. Mot slutet av andra världskriget ansträngde Francoregimen sig för att särskilja det ”spanskkatolska auktoritära styret” från regimerna i Tyskland och Italien. Regimen förbjöd bruket av ordet ”parti” beträffande Falangen, istället skulle Falangen benämnas ”Rörelsen”. Detta var ett led i strategin att framhäva Falangen som en genuint spansk företeelse (i själva verket hade Falangen skapats med den italienska fascismen som förebild, Franco ville dock inte att definitionen av Falangen som ett parti skulle associeras till de fascistiska partierna i Tyskland och Italien). Instruktioner gavs till pressen där hänvisningar till utländska influenser i samband med Falangen förbjöds.¹⁰⁴ Denna politiska strategi ämnade säkerställa Francoregimens överlevande även efter andra världskriget. Om de fascistiska regimerna i Tyskland och Italien skulle gå under, var det viktigt för Francoregimen att likhetstecken inte kunde sättas mellan dessa regimer och regimen i Spanien.

¹⁰⁰ Payne, a.a., s. 332f.

¹⁰¹ Payne, a.a., s. 336.

¹⁰² Detta var som jag redan berört långt från sanningen. Spanien var relativt neutralt mellan 1939-1940 och mellan 1944-1945. Neutraliteten framhövdes dock i synnerhet när det stod klart att Tyskland var på väg att förlora kriget. Franco var dessutom beredd på att gå in i kriget på Tysklands sida (i synnerhet mellan juli och oktober 1940 men även vid senare tidpunkter). Spaniens tillstånd efter inbördeskriget gjorde dock att Franco ställde stora krav på ekonomiskt bistånd från Tyskland för ett eventuellt inträde i kriget. Hitler var dock inte beredd att tillmötesgå Francos krav. Payne, a.a., s. 339f.

¹⁰³ Payne, a.a., s. 337f.

¹⁰⁴ Payne, a.a., s. 322f.

Francos taktiska spel begränsade sig inte till propaganda i form av uttalanden och påverkan av massmedier. Även lagstiftningen kom att bli ett viktigt instrument i ambitionen att framhäva Francoregimen som ett rumsrent element i efterkrigstidens Europa.

4.2.1 Ley constitutiva de las Cortes

Fram till 1943 styrde Francoregimen Spanien med ett av de mest arbiträra systemen i världen. Hitlers Tyskland och Stalins Sovjetunionen hade åtminstone parlament, förvisso fiktiva och impotenta, men inte ens det existerade i Spanien. Under de första sex åren av Francoregimen hade regimen själv använt termen ”totalitär” för att beskriva sin natur.¹⁰⁵ I efterkrigstidens Europa var det dock ingen gångbar term för att beskriva ett politiskt styre. I syfte att skapa ett bättre rykte och definiera styret i andra termer, togs initiativ för att bilda ett parlament. För att skapa legitimitet och stöd för Francoregimen utfärdades 1942 *la Ley constitutiva de las Cortes* (Lag för bildandet av det spanska parlamentet). Denna lag utgjorde en av de sju grundlagarna (*las Leyes Fundamentales*) och skapade ett nytt spanskt parlament som benämndes *las Cortes* efter gammal spansk tradition. Vid öppningen av parlamentet hävdade Franco att regimen nu installerade ett fäderneärvt och upplyst system för statsstyret. Franco sade att regimen sökte frihet, men med ordning.¹⁰⁶

Franco underströk att lagen inte stiftades för att restaurera det parlamentariska system som rådde under den andra republiken. Trots ambitionen att ge regimen ett renare ansikte utåt indikerade Franco att parlamentet inte var ett parlament i traditionell mening. Parlamentet skulle vara ett organ för samarbete med statsledningen.¹⁰⁷ Lagens första artikel stadgade att parlamentet tilldelades förmågan att förbereda och utforma lagar. Parlamentets kompetens gällde dock med förbehåll för statschefens (Francos) godkännande.¹⁰⁸ I lagens inledning fastslogs även att statschefens legislativa privilegium oförändrat stod fast.¹⁰⁹

Trots Francos försök att ge sin regim trovärdighet och ett respektabelt anseende i Europa, var det otvivelaktigt så att parlamentet inte uppfyllde några demokratiska ideal. Parlamentet var inte en lagstiftande församling i

¹⁰⁵ Som jag tidigare har berört (se kapitel 3.2.1) försökte dock aldrig Francoregimen fullständigt kontrollera de olika institutionerna i landet. Francoregimens användande av termen ”totalitär” syftade snarast på målet att uppnå en total enighet och centrering av den politiska makten. Payne, a.a., s. 323.

¹⁰⁶ Payne, a.a., s. 324.

¹⁰⁷ Torres del Moral, a.a., s. 217.

¹⁰⁸ *Ley constitutiva de las Cortes de 17 de julio de 1942, artículo 1.*

¹⁰⁹ *Ley constitutiva de las Cortes de 17 de julio de 1942, preámbulo.* Som jag tidigare har behandlat tilldelades Franco legislativ beslutanderätt genom lagstiftning från 1938 och 1939 (se kapitel 3.2.1.).

demokratisk mening. Parlamentet hade vidare ingen möjlighet att kontrollera regeringens handlande och hade ingen egentlig möjlighet att förhindra eller sanktionera missbruk från regeringens sida. Regeringen kunde således inte hållas politiskt ansvarig och svarade i praktiken endast inför Franco.¹¹⁰ Det kanske allra mest odemokratiska med utformningen av parlamentet var frånvaron av mångfaldig partirepresentation. Endast ett parti (Falangen, det vill säga FET y de las JONS) var tillåtet i Spanien vid den här tiden. Parlamentet var i princip verkningslöst och Francos projekt utgjorde upptakten till vad som vid åren kring andra världskrigets slut kom att utgöra en form av ”konstitutionell kosmetika”. Projektet var i sin tur en utveckling av det konstitutionella program som hade inletts med *el Fuero del Trabajo*.¹¹¹

4.2.2 Fuero de los Españoles

Kring våren 1945 hade Franco en förhållandevis klar strategi för sitt framtida styre. Nya grundlagar behövdes för att regimen juridiska system skulle framstå som mer objektivt än tidigare. Franco insåg att det fanns ett behov för lagstiftning som erkände (åtminstone formellt) vissa grundläggande civila fri- och rättigheter. Även ambitionen att ge regimen en katolsk image och nedtoningen av Falangens inflytande intensifierades. Franco var dock inte beredd att tillåta oppositionella politiska organisationer. Francos tanke var att skapa en spansk version av det gamla tyska idealet om en *Rechtsstaat*, det vill säga en auktoritär stat vars administrativa styre baseras på lagstiftning. Detta koncept, vilket hade inspirerat spanska rättsteoretiker med sympatier på högerflanken från den föregående generationen, hade dock nödvändigtvis inte någonting att göra med ett konstitutionellt och representativt system.¹¹²

I juli 1945 promulgerades *el Fuero de los Españoles* (Lag om spanjorernas rättigheter). Lagen skulle utgöra en form av rättighetskatalog för de spanska medborgarna. *El Fuero de los Españoles* gjorde anspråk på att garantera rättigheter som genom historien hade garanterats av den spanska lagstiftningstraditionen. Lagen gav sken av att garantera många av de civila rättigheter som var förknippade med västvärldens politiska system. Sanningen var att lagen bestod av många storslagna deklARATIONER, dess reella effekt som rättighetskatalog var dock väldigt liten.¹¹³

I grova drag bestod lagen av fyra olika typer av regler som skulle garantera (eller åtminstone ge sken av att garantera) civila rättigheter, offentliga

¹¹⁰ Franco svarade i sin tur endast, enligt egen utsaga, ”inför Gud och historien”. Tapia, Alberto Reig, *Franco “Caudillo”: mito y realidad*, segunda edición, Editorial Tecnos. S.A., Madrid 1996, s. 21.

¹¹¹ Fernández Segado, a.a., s. 725.

¹¹² Payne, a.a., s. 349.

¹¹³ Fernández Segado, a.a., s. 709.

friheter, politiska rättigheter och sociala rättigheter.¹¹⁴ Bland de civila rättigheterna kan nämnas proklamationen att den spanska staten förband sig att respektera varje människas värdighet, integritet och frihet.¹¹⁵ Spanska medborgare garanterades även juridiskt skydd (rättssäkerhet) gentemot statens egna organ. Lagen fastslog att alla statens organ agerade under fastställda regler som inte arbiträrt kunde ändras eller tolkas.¹¹⁶ Lagen stadgade även att ingen kunde dömas för brott utan straffrättsligt stöd (samma lagregel innehöll även ett förbud mot retroaktiv bestraffning, krav på en kompetent domstol och rätten till försvar för den tilltalade).¹¹⁷ Vidare garanterade lagen att ingen spansk medborgare kunde anhållas eller häktas utan lagligt stöd. Denna legalitetsprincip åtföljdes av konstaterandet att varje person, vid eventuellt anhållande, inom 72 timmar skulle ställas inför juridisk myndighet eller släppas fri.¹¹⁸

Bland de sociala rättigheterna kan nämnas rätten till utbildning (skolgång). Staten garanterade att ingen spanjor skulle bli utan utbildning på grund av brist på ekonomiska medel. Utbildning manifesterades inte endast som en rättighet, det var varje spanjors plikt att delta i den undervisning som erbjöds.¹¹⁹ Alla spanjorer garanterades även rätten till arbete och rätten till en minimilön som skulle vara tillräcklig för att kunna försörja familjen (dessa rättigheter med anknytning till arbete var i det närmaste en återupprepning av de rättigheter som tidigare erkänts i *el Fuero del Trabajo*).¹²⁰

Utmärkande för *el Fuero de los Españoles* var att den ålade de spanska medborgarna en mängd plikter. Varje spanjor skulle tjäna sitt fädernesland, vara lojal mot sin statschef och följa lagarna.¹²¹ Vidare stadgades bland annat obligatorisk värnplikt, plikten att bidra med ekonomiskt stöd för att upprätthålla statens funktioner och plikten att sysselsätta sig med en ”socialt nyttig aktivitet”.¹²² Det var dock inte åläggandet av plikter hos individen som gjorde att *el Fuero de los Españoles* inte kunde betraktas som en genuin rättighetskatalog. Problemet var större än så och kan tydliggöras genom en betraktelse av de ”offentliga friheter” som gavs. Alla spanjorer erkändes formellt rätten till mötesfrihet och rätten att slå sig samman i organisationer så länge verksamheten hade ”legala avsikter”.¹²³ Utövandet av offentliga friheter skulle alltså stå i överensstämmelse med lagstiftning utfärdad av Francoregimen. Begränsningen av de fri- och rättigheter som *el Fuero de los Españoles* innehöll blir ännu tydligare om man betraktar artikel 12 i lagen. Artikeln proklamerade att varje spansk medborgare hade rätt att fritt

¹¹⁴ Fernández Segado, a.a., s. 709.

¹¹⁵ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 1.*

¹¹⁶ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 17.*

¹¹⁷ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 19.*

¹¹⁸ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 18.*

¹¹⁹ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 5.*

¹²⁰ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 24, artículo 27.*

¹²¹ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 2.*

¹²² *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 7, artículo 9, artículo 24.*

¹²³ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 16.*

uttrycka sina åsikter, så länge åsikterna inte kränkte statens grundläggande principer.¹²⁴ I lagens avslutning konkluderades även att utövandet av de rättigheter som lagen erkände, inte fick kränka den andliga, nationella och sociala enigheten i Spanien.¹²⁵

Förutom de undantag som fanns i *el Fuero de los Españoles* förekom även andra orsaker till att lagen i stort endast erkände individuella rättigheter i teorin, men inte i praktiken. Många av artiklarna i lagen (som alltså hade karaktären av en grundlag) var inte direkt tillämpliga i domstol, det krävdes ytterligare lagstiftning för att bestämmelserna skulle kunna tillämpas i praktiken. Sådan lagstiftning uteblev i stor utsträckning eller var ytterst restriktiv. Många av föreskrifterna i lagen kunde dessutom suspenderas eller ändras med hjälp av konventionell lagstiftning, det fanns alltså inget grundlagsskydd i sig för bestämmelsernas vara eller inte vara.¹²⁶ Härtill kan läggas att den strafflag som gällde vid tiden var ytterst kasuistisk till sin natur. Det innebar att förbudet mot straff utan lag som gällde enligt *el Fuero de los Españoles* var ett svagt förbud. Vad som konstituerade brott eller inte enligt strafflagen lämnades öppet för en extensiv, och i värsta fall, godtycklig tolkning.¹²⁷

4.2.3 Ley del Referéndum Nacional

1945 promulgerades *la Ley del Referéndum Nacional* (Lag om nationell folkomröstning). Lagen var ytterligare en av de sju grundlagar som utfärdades under Francoregimen och bestod av endast tre artiklar. I inledningen till *la Ley del Referéndum Nacional* proklamerades att lagen skulle verka som ett instrument för att konsultera det spanska folket inför betydelsefulla lagstiftningsprojekt om folkets opinion var oklar.¹²⁸ Lagen öppnade möjligheten för folkomröstning beträffande lagstiftningsförslag som utarbetats av det spanska parlamentet.¹²⁹ Alla spanjorer som var äldre än 21 år kunde delta vid en eventuell folkomröstning.¹³⁰

Återigen var dock begränsningen (eller frånvaron) av grundlagarnas demokratiska funktion påtaglig. Lagstiftningsförslagen utarbetade av parlamentet kunde endast bli föremål för folkomröstning efter beslut av statschefen.¹³¹ Trots detta kom folkomröstningsinstitutet att användas två gånger under Francoperioden. Första gången var 1947 då folket röstade för

¹²⁴ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 12.I* samband med artikel 12 i *el Fuero de los Españoles* kan påpekas att den starkt antiliberala presslagen från 1938 (se kapitel 3.4) fortsatte att gälla i oförändrat skick.

¹²⁵ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 33.*

¹²⁶ Torres del Moral, a.a., s. 217.

¹²⁷ Fernández Segado, a.a., s. 709.

¹²⁸ *Ley del Referéndum Nacional de 22 de octubre de 1945, preámbulo.*

¹²⁹ Beträffande det spanska parlamentet (*Las Cortes*), se kapitel 4.2.1.

¹³⁰ *Ley del Referéndum Nacional de 22 de octubre de 1945, artículo 2.*

¹³¹ *Ley del Referéndum Nacional de 22 de octubre de 1945, artículo 3.*

godkännandet av grundlagen *la Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado*. Andra gången folkomröstning användes var 1966 då omröstningen gällde godkännandet av grundlagen *la Ley Orgánica del Estado*.¹³² Huruvida lagförslagen skulle godkännas eller inte var dock inte ytterst folkets beslut, det var endast fråga om rådgivande folkomröstningar. Parlamentet och ytterst Franco var således inte på något sätt bundna av utgången av omröstningen.¹³³

4.2.4 Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado

Framhävandet av regimens katolska identitet var som redan behandlats ett av de strategiska dragen i Francoregimens ambition att utåt särskilja sig från stater med ett särpräglat fascistiskt och totalitärt styre. Ett annat strategiskt drag i samma syfte var betoningen av Spaniens intima förhållande till monarkin.¹³⁴ Franco var i synnerhet mot slutet av andra världskriget försiktig med att definiera sin regims natur. Om Hitler och Mussolini hade gått segrande ur kriget, hade sannolikt Francos regim fått en än mer antidemokratisk (för att inte säga fascistisk, eller åtminstone semifascistisk) natur än vad som blev fallet. Under efterkrigstiden blev det istället viktigt för Franco att Spaniens officiella statsskick inte skiljde sig avsevärt från de övriga västeuropeiska länderna.

Francos problem var hur han skulle kunna kombinera Spanien som ett kungarike med sina egna anspråk på funktionen som Spaniens obestridde ledare. Den legitime tronarvingen Don Juan de Borbón, son till Alfonso XIII, var inte förenlig med Francos planer. Don Juan de Borbón hade med olika medel, från sin exil i utlandet, försökt skapa opinion för ett restaurerande av monarkin i Spanien.¹³⁵ Franco och Don Juan de Borbón hade dock inte samma syn på hur landet skulle styras. Francos drag kom att bli en lag som bestämde successionsordningen och som gav Franco rätten att bryta den tidigare fastställda tronföljden.

La Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado (Lag om successionsordning av statens chefskap) promulgerades i juli 1947. Lagen deklarerade att Spanien var ett kungarike (vid denna tid dock utan kung). Dessutom definierades staten Spanien som en katolsk och social politisk enhet med ett representativt statsskick.¹³⁶ I lagen specificerades återigen att Franco var

¹³² Torres del Moral, a.a., s. 217.

¹³³ Fernández Carvajal, Rodrigo, *La Constitución Española*, segunda edición, Editoria Nacional, Madrid 1969, s. 14. Nämnas bör även att de båda folkomröstningarna, särskilt den som företogs 1966, föregicks av massiva propagandakampanjer i favör av lagförslagen. Dessa propagandakampanjer var iscensatta av Francoregimen och någon kampanj mot förslagen förekom av förklarliga skäl inte. Payne, a.a., s. 515.

¹³⁴ Payne, a.a., s. 369ff.

¹³⁵ Torres del Moral, a.a., s. 218.

¹³⁶ *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 26 de julio de 1947, artículo 1.*

statschef.¹³⁷ Lagen stadgade att statschefen, när denne så önskade, kunde presentera ett förslag inför parlamentet på vem som skulle bli kung av Spanien. Förslaget kunde när som helst tas tillbaka av statschefen, även efter parlamentets godkännande.¹³⁸ För att kunna bli kung av Spanien krävdes bland annat att personen i fråga var spanjor, att han bekände sig till katolicismen och att han svor trohet till *las Leyes Fundamentales*.¹³⁹

Franco lyckades med *la Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado* att bryta den tidigare etablerade tronföljden och när han så önskade själv lägga fram förslag om en blivande kung. Dessutom utformades reglerna på ett sådant sätt att en eventuellt blivande kung inte kunde krönas utan att svära trohet till de principer som Francoregimen representerade. Franco visade i och med lagen att han inte bara såg sitt projekt med Spanien i ett kort perspektiv, han försökte även kontrollera landets framtid i ett längre perspektiv.

4.3 Internationell isolering

Francos projekt med grundlagar, som skulle få Spanien att framstå som ett land vars regering utövade makten under lagarna och där individuella fri- och rättigheter respekterades, innebar i praktiken inga större förändringar av regimens styre. De lagar från slutet av 1930-talet som centrerade i princip all makt till Franco gällde i oförändrat skick och Franco fortsatte att ha den yttersta legislativa beslutanderätten. Fortfarande tilläts endast ett politiskt parti, likaså bibehölls systemet med en enda obligatorisk fackförening. Som vi har sett under föregående kapitel så var det konstitutionella projektet till stora delar endast ett utarbetande av en fasad vars verkliga grund stod långt ifrån de demokratiska idealen.

Den negativa inställningen till Francoregimen som fanns i Europa efter andra världskriget kom att stärkas i takt med valframgångar för vänstern på olika håll i Västeuropa. Även USA intog inledningsvis efter kriget en hård attityd mot Spanien.¹⁴⁰ Att Francos försök till ett närmande av de allierade staterna inte fick önskad framgång stod klart när Spanien 1946 nekades inträde i Förenta Nationerna. Samma år utfärdade FN en resolution som rekommenderade alla medlemsstater att återkalla sina ambassadörer från Spanien.¹⁴¹

¹³⁷ *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 26 de julio de 1947, artículo 2.* I exakta ordalag deklarerade artikel 2 att "La Jefatura del Estado corresponde al Caudillo de España y de la Cruzada, Generalísimo de los Ejércitos, don Francisco Franco Bahamonde". Detta betyder ungefär "statschefensämbetet tillhör härföraren av Spanien och korståget, överbefälhavaren för de militära styrkorna, don Francisco Franco Bahamonde". Korståget syftar till det spanska inbördeskriget och uttrycket användes ofta av nationalisterna för att rättfärdiga militärupproret i juli 1936 i kristendomens namn.

¹³⁸ *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 26 de julio de 1947, artículo 6.*

¹³⁹ *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 26 de julio de 1947, artículo 9.*

¹⁴⁰ Payne, a.a., s. 356.

¹⁴¹ Torres del Moral, a.a., s. 219.

Den konstitutionella fasaden hade inte fört de allierade staterna bakom ljuset. Ändå var inte de segrande makterna från det andra världskriget beredda att genom våld undergräva Francoregimen. Såväl USA som många av de västeuropeiska länderna föredrog en stabil diktatur (som trots allt inte ansågs vara av samma allvarliga fascistiska natur, och inte lika fientlig, som varit fallet med Hitlers Tyskland eller Mussolinis Italien) framför ett eventuellt kommunistiskt styre i Spanien, vilket ansågs ha kunnat bli fallet om Franco störtades. Det fanns starka spanska vänsterkrafter, varav de flesta befann sig i exil efter inbördeskriget, som var beredda att ta över styret i Spanien om Franco avlägsnades från makten. Istället försökte omvärlden försvaga Francoregimen genom en politisk och kommersiell isolering, i hopp om ett maktskifte av mindre revolutionär karaktär.¹⁴²

Den internationella isolering som Spanien utsattes för, främst mellan 1946 och 1950, kom ironiskt nog att bli en viktig faktor för den inhemska opinionen i Francos favör.¹⁴³ Återkallandet av ambassadörer och införandet av ekonomiska sanktioner skapade en nationell uppslutning kring Franco.¹⁴⁴ Förenta Nationernas initiativ och sedermera medlemsstaternas agerande sågs som en främmande inblandning i spanska angelägenheter.¹⁴⁵ Franco definierade den internationella bojkotten som en konspiration av ”anti-spanska och främmande liberala vänsterkrafter”. Franco målade även upp en bild av att kommunistiska krafter med Sovjetunionen i spetsen var ledande i bojkotten av Spanien.¹⁴⁶ Den internationella inblandningen retade både höger- och vänstersympatisörer i Spanien. Minnet av inbördeskriget skapade fortfarande starka känslor i Spanien. Högersympatisörerna avskydde i första hand kommunisterna i Sovjetunionen som hade stött regeringssidan under kriget, men även västmakterna ansågs ha varit (moraliska) motståndare till Francoregimen. Vänstersympatisörerna i sin tur kunde inte förlåta västmakterna för den noninterventionspolitik som de förde under inbördeskriget.¹⁴⁷

¹⁴² Gies, a.a., s. 98f.

¹⁴³ Payne, a.a., s. 356f; Petri, a.a., s. 97.

¹⁴⁴ Från den nationella uppslutningen kan dock generellt undantag göras för industriarbetare och fattiga lantbruksarbetare vilka aldrig kom att sympatisera med Francoregimen. Dessutom råder osäkerhet kring sympatierna hos den del av medelklassen som inte var katolsk. Payne, a.a., s. 357.

¹⁴⁵ Det anses att den spanska (republikanska) exilregeringen i Paris var delaktig i initiativet till den internationella bojkotten och att den förda politiken vittnade om okunnighet, eller ignorans, om den spanska folkkaraktären. Spanjorerna anses generellt sett, genom historien, som motståndare till främmande inblandning i inre angelägenheter. Den internationella bojkotten saknade, trots de åtgärder som företogs, ett tillräckligt konsekvent handlande för att undergräva Francoregimen. Det inkonsekventa agerandet av omvärlden fick inte önskad effekt utan ökade istället Francos popularitet i Spanien. Wretman, Enrique; Olofsson, Sven Ingemar, *Spaniens historia*, tredje utvidgade upplagan, Förlagshuset Norden AB, Malmö 1969, s. 274.

¹⁴⁶ Payne, a.a., s. 356.

¹⁴⁷ Wretman, a.a., s. 274.

4.4 Internationellt närmande

Den internationella isoleringen kom inte att bli särskilt långvarig. Det klimat som utvecklades i Europa, med tydliga skillnader mellan politiska ideologier och inledningen till vad som skulle bli det kalla kriget, kom att spela Francoregimen i händerna. I synnerhet kom relationerna mellan Spanien och USA att förbättras i takt med att amerikanerna insåg att Spaniens strategiska läge och Francoregimens fientliga inställning till kommunismen kunde utnyttjas i USA: s egna intressen. Under åren av isolering hade Franco tydligare än någonsin fört en propaganda mot omvärlden som gick ut på att betona sin regims kamp mot kommunismen. Detta kom att bli en viktig del av förklaringen till att den internationella bojkotten hävdades 1950 och att Spanien 1953 tecknade militära och ekonomiska avtal med USA. I synnerhet Spaniens kraftigt förbättrade relationer med USA, men även goda relationer med många latinamerikanska och arabiska länder, gjorde att Spanien 1955 tilläts medlemskap i FN.¹⁴⁸

Francos strategi att framhäva Spanien som ett katolskt land och att regimen hade katolicismen som sin första princip hade stor framgång i inledningen av 1950-talet. 1953 ingick Francoregimen ett konkordat med den Heliga stolen i Rom. Konkordatet kom, liksom antikommunismen, att bidra till att Francoregimen fick ett bättre anseende i omvärlden.¹⁴⁹ Det ingångna konkordatet orsakade dock ett antal anmärkningsvärda juridiska konsekvenser. Förutom att ge regimen ett bättre anseende syftade konkordatet till att ge den katolska kyrkan ett stort inflytande på samhälls- och familjeliv i Spanien. Absurda konsekvenser av denna politik var bland annat att regler med retroaktiv verkan annullerade civila äktenskap och skilsmässor från republikens tid.

Genom att skilsmässor annullerades retroaktivt kunde det innebära att personer som gift sig innan republikens tid men sedan skilt sig under republiken (enligt den lagstiftning som då gällde), plötsligt återigen formellt sett ansågs vara gifta enligt Francoregimens lagar. Det kunde även innebära att barn som fötts i ett civilt äktenskap ingånget under republiken (ett äktenskap som enligt Francoregimens lagar efter konkordatet alltså inte ansågs giltigt), ansågs vara födda utanför äktenskapet och därmed förlorade en mängd rättigheter vilka de annars skulle ha varit berättigade till.¹⁵⁰ För Franco var konkordatet en stor framgång men för många spanjorer fick konkordatets inverkan på den spanska lagstiftningen tragiska konsekvenser.¹⁵¹

¹⁴⁸ Torres del Moral, a.a., s. 219f.

¹⁴⁹ Torres del Moral, a.a., s. 220.

¹⁵⁰ Wretman, a.a., s. 274f.

¹⁵¹ Tilläggas kan även att de cirka 30 000 protestanter som levde i Spanien kring tiden för konkordatets införlivande i många fall diskriminerades av den spanska lagstiftningen. Den katolska kyrkan fick däremot många privilegier i Spanien. Bland annat ökade de katolska skolorna i mängd och inflytande. Dessutom befriades alla officiella katolska publikationer från den förhandsgranskning som de flesta övriga publikationer i Spanien utsattes för.

5 Politiken och rätten

5.1 Francoregimen och rättsstaten

Som vi har sett under det fjärde kapitlet var Francoregimen efter det andra världskriget angelägen om att framhäva sitt politiska och juridiska system som om vore det vilande på rättsstatsidealet. I synnerhet genom grundlagen *el Fuero de los Españoles* försökte regimen ge intrycket av att man drev ett system där makten utövades under lagarna. Denna politik fortsatte mot slutet av 1950-talet och kom att manifesteras främst genom grundlagen *la Ley de Principios del Movimiento Nacional* som promulgerades i maj 1958. Francoregimens projekt, med utarbetande av konstitutionella regler som gav en fiktiv bild av ett styre präglad av en rättsstatskultur, ansågs fulländat i och med promulgeringen av *la Ley Orgánica del Estado* i januari 1967.

Utan att gå händelserna allt för långt i förväg kan man konstatera att Francoregimens Spanien inte var en rättsstat, åtminstone inte enligt den innebörd vi enligt en modern demokratisk uppfattning ger själva termen. Visserligen fanns det lagar som proklamerade de statliga organens skyldighet att följa den gällande rätten. Problemet var dock att dessa lagar oftast inte var tillämpliga inför domstol, det vill säga att de riktade sig inte till rättstillämparna utan stod endast som principiella proklamationer i form av något som skulle utgöra konstitutionella texter. Den lagstiftning som väl reglerade de statliga organens skyldigheter och som var tillämplig inför domstol svarade i sin tur i regel inte mot moderna demokratiska rättsstatsideal. Som vi redan har sett fanns det i princip inga regler som förhindrade eller sanktionerade missbruk av statsmakten.¹⁵² Den högst ansvarige, Franco, svarade enligt egen utsaga som tidigare nämnts endast ”inför Gud och historien”.

5.1.1 Administrativa reformer

I juli 1957 promulgerades *la Ley de Régimen Jurídico de la Administración del Estado* (Lag om systemet för den statliga administrationen). Lagen var en del av omorganisationen av regimens administrativa system mot slutet av 1950-talet. När det gällde det högsta styret av landet förändrades väldigt lite, Francos funktion och makt i egenskapen av statschef reglerades fortfarande enligt de lagar som utfärdades under inbördeskriget och den nya lagstiftningen innebar ingen begränsning av Francos makt.¹⁵³

¹⁵² Se främst kapitel 4.2.1 och 4.2.2.

¹⁵³ Comisión Internacional, a.a., s. 25.

Ytterligare en lag, *la Ley de Orden Público* (Lag om den allmänna ordningen), promulgerades 1959 och reglerade främst regeringens befogenheter att vidta åtgärder för att upprätthålla den allmänna ordningen i landet. Upprätthållandet av den allmänna ordningen manifesterades som en av regeringens absolut viktigaste funktioner och regeringen gavs långtgående rättigheter i utövandet av denna funktion. I Lagen om den allmänna ordningen fastslogs att endast regeringen hade rätt att utfärda undantagstillstånd i Spanien. Regeringen gavs rätt att utfärda nya lagar eller dekret om de legislativa åtgärder som fanns att tillgå vid något tillfälle inte skulle vara tillräckliga för att upprätthålla den allmänna ordningen i landet. Det var endast regeringen som hade kompetens att bedöma när den allmänna ordningen var i fara och när de lagliga medel som fanns att tillgå inte var tillräckliga för upprätthållandet av ordningen.¹⁵⁴

Några av de åtgärder som regeringen och dess myndigheter hade rätt att vidta om den allmänna ordningen ansågs vara hotad var att förbjuda olika former av möten, införa restriktioner i rörelsefriheten, anhålla personer utan att iaktta strafflagens regler, temporärt deportera personer misstänkta för brott mot den allmänna ordningen och införa olika former av censur i massmedia (vilket man förvisso redan gjorde).¹⁵⁵

5.1.2 Francoregimen och domstolarnas oavhängighet

En av de viktigaste principerna i en rättsstat är utan tvivel principen om domstolarnas oavhängighet. I grundlagen *la Ley de Principios del Movimiento Nacional* proklamerades att varje spanjor hade rätt till en oavhängig rättvisa.¹⁵⁶ Principen om domstolarnas oavhängighet manifesterades även i den sista av de sju grundlagarna, *la Ley Orgánica del Estado*, från 1967. Dessa proklamationer var dock inte en återspeglning av hur den judiciella administrationen fungerade i verkligheten under Francoregimen. Just frånvaron av domstolarnas oavhängighet var kännetecknande för Francoregimens judiciella system.¹⁵⁷

Det låg i regimens intresse att kontrollera vilka personer som kunde ges tillgång till de viktiga rättskipande ämbetena. 1952 inrättades ett juridiskt råd vars uppgift var att utnämna domare, såväl i de lägre som i de högre instanserna, och att avgöra vilka domare som hade möjlighet till befordring. Det juridiska rådet var inte självständigt, det var knutet till regeringen och kunde således kontrolleras av de ledande inom Francoregimen.¹⁵⁸ Ytterligare ett exempel på hur Francoregimen påverkade rättstillämpningen var att Franco, i och med grundlagen *la Ley Orgánica del Estado* från 1967,

¹⁵⁴ Comisión Internacional, a.a., s. 26f.

¹⁵⁵ Comisión Internacional, a.a., s. 27.

¹⁵⁶ *Ley de Principios del Movimiento Nacional de 17 de mayo de 1958, artículo 9.*

¹⁵⁷ Torres del Moral, a.a., s. 234.

¹⁵⁸ Torres del Moral, a.a., s. 234.

gavs exklusiv beslutanderätt beträffande utnämmandet av presidenten för den högsta spanska domstolen (*Tribunal Supremo*). Detta ämbete var väldigt viktigt då presidenten för *Tribunal Supremo* ansvarade för den högsta inspektionen av rättstillämpningen i Spanien. *Tribunal Supremo* i sig, hade bland annat som uppgift att utdöma civil- eller straffrättsligt ansvar för personer med höga positioner inom regeringen.¹⁵⁹

5.1.3 Domstolarnas jurisdiktion

Ytterligare ett av de fenomen som rimmade illa med föreställningen att Francos Spanien skulle vara en rättsstat var uppdelningen, och formen för uppdelningen, av domstolarnas jurisdiktion. Det fanns en mängd domstolar med olika jurisdiktion. De två viktigaste områdena för uppdelningen av domsrätten var jurisdiktionen beträffande de militära domstolarna och Domstolen för den allmänna ordningen.¹⁶⁰

Det formella krigstillstånd och de krigslagar som förklarats gällande av ett militärråd den 28 juli 1936 upphävdes formellt 1948 då Francos regering i ett dekret förklarade att Spanien inte längre var en stat i krig.¹⁶¹ Detta innebar dock inte att militärtribunalerna i Spanien efter 1948 förlorade sin funktion. Tvärtom var domstolarna under den militära jurisdiktionen ett viktigt instrument i Francoregimens juridiska system. 1945 promulgerades *el Código de Justicia Militar* (en form av kodifiering av militärrätten). Koden kom att fungera som ett instrument för fortsatta repressiva åtgärder mot oliktankande och de som kämpat mot nationalisterna under inbördeskriget.

Trots att Spanien inte längre formellt befann sig i krigstillstånd innebar den militära koden att många lagar med krigslagskaraktär fortsatt kunde tillämpas i militärdomstolarna.¹⁶² De nya lagarna skapade bland annat utökade möjligheter för Francoregimen att när så behövdes införa undantagstillstånd i landet.¹⁶³ I den militära koden stadgades även att det stod under militärtribunalernas jurisdiktion att döma de som, i skrift eller annan uttrycksform, skymfde och förolämpade armén och dess

¹⁵⁹ Fernández Segado, a.a., s. 728f.

¹⁶⁰ Nämnas bör även den kyrkliga jurisdiktionen som bestämdes av den kanoniska koden, *el Código de Derecho Canónico*, vilken erkändes av konkordatet från 1953. Den kyrkliga jurisdiktionen omfattade bland annat brott i strid mot kyrkans regler och sakramentala angelägenheter. Den kanoniska rätten reglerade bland annat de katolska äktenskapen och i den spanska civil koden fanns en allmän hänvisning till den kanoniska koden rörande äktenskapliga regleringar. Torres del Moral, a.a., s. 235.

¹⁶¹ Se kapitel 3.4.

¹⁶² Dessa lagar skall dock inte förväxlas med de krigslagar som slutade att gälla 1948.

¹⁶³ Regleringen beträffande införande av undantagstillstånd övergick 1959 från dessa lagar av krigslagskaraktär till Lagen om den allmänna ordningen (se kapitel 5.1.1).

institutioner. Den som befanns skyldig till ett sådant brott riskerade att dömas till fängelse i upp till sex år.¹⁶⁴

Administrationen för upprätthållandet av den allmänna ordningen var under Francos styre starkt militariserad och i arméns institutioner ingick även den spanska polisen, vilket gjorde att reglerna i den militära koden i många fall fick ett brett tillämpningsområde. En viktig detalj var att varje form av vägran att följa order från en polis betraktades som en förolämpning av arméns institutioner. Till följd av denna och liknande regler var det ytterst få personer som vågade demonstrera eller på annat sätt visa sitt missnöje mot Francoregimen. Sådana manifestationer var olagliga och varje försök till sådana aktioner konstituerade en förolämpning av arméns institutioner då det betraktades som en direkt vägran att följa polisens order. En av de allvarligaste konsekvenserna med Francoregimens juridiska system var, som exemplet ovan visar, att de militära lagarna och den militära jurisdiktionen fick direkt inverkan på det civila samhället.¹⁶⁵

1963 skapades *el Tribunal de Orden Público* (Domstolen för den allmänna ordningen) som kom att bestå av civila domare. Den formella grunden för domstolens skapande hade lagts 1959 i och med promulgeringen av *la Ley de Orden Público* (Lag om allmän ordning). Den nya domstolen var en del av Francoregimens administrativa reform och regimen ville föra över en del av den militära jurisdiktionen till Domstolen för den allmänna ordningen. Den nya domstolens jurisdiktion kom att bli väldigt bred, många av de handlingar som definierades som brott riktade mot staten och dess institutioner kom att ligga under domstolens jurisdiktion. Sådana brott var, för att nämna några, uppror mot staten, illegal propaganda och orsakande av allmän oordning.¹⁶⁶ Domstolen för den allmänna ordningen var således ingen ordinär domstol. Det var snarare fråga om en domstol för politiska brott. Genom överflyttande av jurisdiktion från militärdomstolarna till Domstolen för den allmänna ordningen skapade Francoregimen i princip ett politiskt instrument under täckmanteln av en ”ordinär domstol”.¹⁶⁷

Med den administrativa reformen som inleddes mot slutet av 1950-talet ville Franco förstärka bilden av Spanien som en rättsstat. Genom överföringen av juridisk kompetens från militärdomstolarna till Domstolen för den allmänna ordningen fick Spanien formellt en fasad som stod i bättre paritet med rättsstatsidealet. Sanningen var dock att förändringarna av de juridiska konsekvenserna genom omorganisationen av den judiciella administrationen

¹⁶⁴ Ballbé, a.a., s. 413f.

¹⁶⁵ Ballbé, a.a., s. 414.

¹⁶⁶ Torres del Moral, a.a., s. 235.

¹⁶⁷ En parallell kan dras mellan *el Tribunal de Orden Público* och Hitlerregimens *Volkgerichtshof* (Folkdomstolen). Francoregimens Domstol för den allmänna ordningen var liksom Hitlerregimens Folkdomstol en politisk domstol som behandlade politiska brott. Trots att det var civila domare som dömde vid Domstolen för den allmänna ordningen så var det alltså ingen ordinär domstol. Domstolen var främst en skapelse av Francoregimen i syftet att kväsa den politiska oppositionen i Spanien.

i Spanien inte blev så stora som man inom regimen försökte göra gällande.¹⁶⁸

De militära domstolarna fortsatte att ha jurisdiktion över vissa brott mot staten och andra handlingar som reglerades i särskilda speciallagar. I samband med den administrativa reformen hävdade man inom Francoregimen att dessa speciallagar successivt skulle upphävas för att ytterligare minska militärdomstolarnas jurisdiktion. Så blev dock till stor del inte fallet och trots överförandet av kompetens från de militära domstolarna till Domstolen för den allmänna ordningen kom den militära jurisdiktionen att vara omfattande ända fram till Francoregimens slut. Dessutom var det så att den nya Domstolen för den allmänna ordningen oftast dömde på ett likartat sätt som de militära domstolarna hade gjort tidigare. Det vill säga att för dem som dömdes för brott mot staten, kom överföringen av juridisk kompetens mellan domstolarna att få liten eller obefintlig betydelse. Innebörden av brotten var oftast densamma (möjligtvis gavs brotten en ny rubricering) och straffen som utdömdes var likartade.¹⁶⁹

En av de verkliga orsakerna till reformeringen av domstolsväsendet var att Francoregimen behövde nya juridiska instrument för att bemöta de inhemska problem som regimen konfronterades med. Under femtio- och sextioalet växte en ny opposition fram i Francos Spanien. Missnöje på arbetsplatser runt om i Spanien ledde till strejker och de strejkande kom inte nödvändigtvis från arbetsklasser som identifierade sig med Francos svurna fiende kommunismen. Vidare fanns det ett missnöje inom vissa katolska kretsar med det sätt på vilket Franco regerade. Även studenterna, vilka under sextioalet till stor del utgjordes av en generation som inte upplevt inbördeskriget och därmed inte kunde ta till sig den retorik med anspelningar på inbördeskriget som regimen ofta använde sig av, visade sitt tydliga missnöje med Francoregimens politik i fråga om utbildning och censuren av massmedia etc.¹⁷⁰

När regimen motståndare inte längre endast bestod av dem som hade kämpat för republiken under inbördeskriget eller kommunister, anarkister och andra klassiska Francomotståndare, blev de juridiska instrument som regimen förfogade över för att hålla motståndarna i schack otillräckliga eller otillfredsställande. Oppositionen mot Francoregimen bestod numera även av en del av den spanska medelklassen vilket gjorde att det var svårt för regimen att tillämpa föråldrade repressiva medel såsom Lagen om kväsning av frimureri och kommunism eller absurda tolkningar av bestämmelser som

¹⁶⁸ Ballbé, a.a., s. 420.

¹⁶⁹ Mellan åren 1964-1968 minskade antalet processer i militärtribunalerna. Under 1968 kom en del av den juridiska kompetensen för politiska våldsbrott att återföras till de militära domstolarna på grund av våldsamma manifestationer av oppositionella till regimen under detta år och antalet processer ökade. Menéndez Pidal, Ramón, *Historia de España, La época de Franco (1939-1975), Política, Ejército, Iglesia, Economía y Administración*, Espasa – Calpe, S.A., Madrid 1998, s. 105.

¹⁷⁰ Ballbé, a.a., s. 420.

reglerade vad som konstituerade militäruppror. Det låg i regimenens intresse att föra över kompetens, från militärdomstolarna till ”ordinära” domstolar, för att öka möjligheterna att (med lagligt stöd) kväsa den opposition mot regimen som växte fram i Spanien. Kombinationen av överföring av jurisdiktion mellan domstolarna och ny lagstiftning som reglerade den allmänna ordningen, blev Francoregimen svar på de nya hot som regimen ställdes inför.¹⁷¹

5.1.4 Francoregimen och juristerna

I stater där de demokratiska idealen och rättsstatskulturen lyser med sin frånvaro torde det ofta finnas ett intresse hos de styrande att kontrollera och påverka den juridiska yrkeskåren, inte minst när det gäller de jurister som har poster högt upp i den judiciella hierarkin. Francoregimen kom i detta avseende inte att utgöra något undantag från denna regel.

I Francoregimen ambition att framhäva Spanien som en rättsstat, i synnerhet med hjälp av konstitutionell lagstiftning som utlovade mer än vad som verkligen var fallet, kom domarna att få en viktig roll för regimen beträffande tillämpningen av den verkliga rätten, det vill säga den ”rätt” som Francoregimen önskade se tillämpad. Det låg i regimenens intresse att föra fram personer med sympatier hos de styrande, till de betydelsefulla juridiska ämbetena, för att på så sätt skapa möjlighet för regimen att direkt eller indirekt kunna påverka rättstillämpningen. De domare som visade prov på alltför stor självständighet var däremot inte önskvärda ur regimen synvinkel.

5.1.4.1 Domarna

Som vi redan har sett var domstolarnas oavhängighet ett element som i realiteten lyste med sin frånvaro under Francoregimen. Trots konstitutionella deklamationer att det spanska folket hade rätt till en oavhängig rättvisa var Franco noga med att försäkra sig om att denna oavhängighet inte blev till verklighet. Noggranna bestämmelser reglerade domarkarriären i Spanien under en stor del av Francoperioden. En särskild domarutbildning, *la Escuela Judicial* (den judiciella skolan), fanns för dem som skulle bli domare i de domstolar som inte var militära. För att kunna bli antagen till domarutbildningen krävdes att personen i fråga hade en juridisk högskoleutbildning i grunden. Dessutom krävdes det att personen stödde *el Movimiento* (Rörelsen) och på något sätt kunde tillstyrka dessa sympatier.¹⁷²

¹⁷¹ Ballbé, a.a., s. 420.

¹⁷² Comisión Internacional, a.a., s. 31. Här bör nog tilläggas att det är svårt att säga huruvida en person innerst inne sympatiserade med Francoregimen eller inte. När den styrande regimen i ett land är av sådan eller liknande natur som Francoregimen var, får man nog anta att många människor, även domare, inte vågar eller kan uttrycka sina verkliga åsikter. Om

Att sympatisera med *el movimiento* var i detta hänseende detsamma som att sympatisera med Franco och hans styre.¹⁷³

Francoregimens intention att välja ut och sedan forma de blivande domarna fick stort genomslag när det gällde de höga juridiska posterna. Lägre ned i det judiciella administrativa systemet förefaller det dock som om självständigheten bland rättstillämparna var något större.¹⁷⁴ En rimlig förklaring till detta kan möjligen vara att det var omöjligt för Francoregimen att fullständigt kontrollera alla som antogs till domarutbildningen. Det förefaller rimligt att anta att de domare som inte hade de viktigaste uppgifterna (ur Francoregimens synvinkel), inte utsattes för samma hårda kontroll.¹⁷⁵ Vad som dock är klart är att det, för att bli befördrad och klättra på domarnas karriärstege, krävdes att de ansvariga inom regimens administration var övertygade om att personen i fråga var lojal i förhållande till regimen.¹⁷⁶ Trots den eventuella skillnaden mellan domare i högre och lägre instanser och dess inställning till regimen, var domstolarna generellt sett inte oavhängiga i Francos Spanien. Alla domare var enligt lagstiftning från 1956 som reglerade den judiciella karriären tvungna att svära domareden:

”Juro ante Dios y los Sagrados Evangelios obedecer incondicionalmente las órdenes del Caudillo de España y también las leyes y disposiciones inherentes al ejercicio de mi cargo, sin otro motivo que el cumplimiento de mi deber y el bien de España.”¹⁷⁷

Den återgivna domareden är exemplifierande för det judiciella system som Francoregimen drev. Med en sådan domared är det svårt att föreställa sig att domaryrket i Francos Spanien var förenat med någon större oavhängighet.

5.1.4.2 Advokaterna

Liksom en oavhängig domarkår är en förutsättning för existensen av en rättsstat, är advokaternas självständighet och oberoende en fundamental del av en demokratisk stats rättssystem. I Francos Spanien kom även advokatycket att påverkas av den styrande regimens politik och

en domare under Francoperioden öppet tog avstånd från regimen kunde han räkna med att bli av med jobbet.

¹⁷³ Beträffande Rörelsen, se kapitel 3.2.1 och kapitel 4.2.

¹⁷⁴ Comisión Internacional, a.a., s. 31.

¹⁷⁵ Det bör även påpekas att det givetvis fanns domare som inte genomgått den av Francoregimen kontrollerade utbildningen. Många av rättstillämparna hade varit domare redan innan Franco tog över makten i Spanien. Dessutom fanns det vissa möjligheter att bli domare i lägre instanser utan att ha genomgått den särskilda domarutbildningen. Dock var möjligheten till en karriär i de högre instanserna i princip utesluten om domaren i fråga inte visade sin lojalitet till regimen. Comisión Internacional, a.a., s. 32.

¹⁷⁶ Comisión Internacional, a.a., s. 32; Torres del Moral, a.a., s. 234.

¹⁷⁷ Comisión Internacional, a.a., s. 32. På svenska lyder domareden som följer: ”Jag svär inför Gud och de Heliga Evangelierna att villkorlöslyt lyda härföraren av Spaniens order (det vill säga Francos order) och likaså följa de lagar och bestämmelser som är förenade med min befattning, utan andra motiv än att fullfölja min plikt och verka för Spaniens bästa.”

advokatkårens oberoende var inte en självklar realitet i det rättsliga systemet.

I huvudsak reglerades utövandet av advokatycket i Spanien under Franco genom lagstiftning utfärdad under 1940-talet. För att få utöva advokatycket krävdes att man hade en juristutbildning i grunden. De som sedan arbetade som advokater var medlemmar i olika advokatsamfund (*colegios*). Varje samfund fick oberoende av de övriga samfundens fastställa stadgar som reglerade advokaternas ansvar och arbetsuppgifter. I Madrid fanns dock ett huvudråd som koordinerade de olika samfundens verksamheter.¹⁷⁸

I kärnan av varje advokatsamfund fanns det ofta advokater som hade poster inom Francoregimen. Dessa advokater hade normalt sett stort inflytande inom respektive samfund och försvarade i allmänhet Francos politik då de själva utgjorde en del av regimen. För Francoregimen var närvaron av dessa advokater inom samfundet en viktig del i kontrollerandet av advokaternas verksamhet. De Francosympatiserande advokaterna förhindrade bland annat att olika förslag, som lyftes fram inom samfundet och som inte var förenliga med regimen politik, blev antagna.¹⁷⁹

Trots att Francoregimen försökte, och till stor del också lyckades, påverka advokatycket kunde de advokater som inte delade regimen åsikter ganska fritt uttrycka sina synpunkter beträffande det juridiska och politiska systemet i Spanien. Det anses att advokaterna i mindre utsträckning än vanliga civila människor riskerade att utsättas för repressalier om de uttryckte åsikter som kunde anses oppositionella i förhållande till regimen.¹⁸⁰

I den spanska strafflagen fanns det bestämmelser som reglerade sådant som advokatens tystnadsplikt och andra skyldigheter i förhållande till klienten. På många punkter var lagstiftningen i dessa avseenden inte nämnvärt avvikande från lagstiftning i andra Västeuropeiska länder. När det gällde advokaternas möjligheter att utföra ett ordentligt försvar åt dem som stod åtalade för brott uppvisade dock den spanska lagstiftningen allvarliga rättssäkerhetsbrister. Under större delen av Francoperioden gällde lagstiftning som inte tillät advokaterna att ha kontakt med sina klienter, eller på något annat sätt intervensera i brottmålsprocessen, under den initiala perioden av ett frihetsberövande.¹⁸¹ Dessutom var det så att en tilltalad inte hade rätt till advokat vid summariska rättegångar inför militärtribunalerna.

¹⁷⁸ Comisión Internacional, a.a., s. 38.

¹⁷⁹ Comisión Internacional, a.a., s. 38.

¹⁸⁰ Comisión Internacional, a.a., s. 39f. Det förekom vid några tillfällen att tilltalade (främst för politiska brott) med hjälp av sina advokater i domstolarna lyckades manifesteras rena politiska program som var oppositionella i förhållande till regimen politik. Således var paradoxalt nog (paradoxalt för Francoregimen) rättssalarna ett av de "forum" där oppositionella åsikter kunde uttryckas utan restriktioner. Comisión Internacional, a.a., s. 40.

¹⁸¹ Mer bestämt medan personen ifråga inledningsvis befann sig i polisens förvar. Det innebar bland annat att en individ som gripits av polisen inte hade rätt till en advokat vid sin sida under de inledande förhören. Comisión Internacional, a.a., s. 80f.

Den tilltalade fick nöja sig med att försvaras av en speciellt utsedd militär.¹⁸² Det innebar en oerhörd brist på rättssäkerhet i brottmålsprocessen då många brott låg under militärdomstolarnas jurisdiktion.¹⁸³

Situationen för advokaterna i Spanien under Franco var som vi har sett ganska besynnerlig. Francoregimen undvek att öppet frånta advokatkåren dess rättigheter att debattera och uttrycka sina synpunkter rörande det juridiska och politiska systemet i Spanien. Samtidigt fråntog regimen i stor utsträckning advokaterna en av deras viktigaste funktioner, att försvara dem som stod åtalade för brott, genom att föra in många rättegångar under den militära jurisdiktionen. Särskilt angelägna var man inom regimen om att föra in åtal beträffande politiska brott under den militära jurisdiktionen.¹⁸⁴ Genom tillämpande av summariska rättegångar inför militärtribunalerna lyckades Francoregimen i stor utsträckning förneka advokaterna utövandet av sina yrken i domstolarna. Detta bidrog i sin tur till att rättssäkerheten, ett av fundamenten i en rättsstat, inte var tillfredsställande vid en stor del av de brottmålsprocesser som fördes i Spanien under Francoregimen.¹⁸⁵

5.2 Färdigställandet av ”konstitutionen”

Inom Francoregimen fanns det kring mitten av 1950-talet de som ville att man skulle vidareutveckla arbetet med lagar av konstitutionell natur med (formella) demokratiska drag för att ytterligare kunna dra nytta av den internationella acceptans som Spanien hade fått under 1950-talet. Ett internationellt närmande och goda relationer med omvärlden skulle öppna möjligheter till en ekonomisk tillväxt som Spanien var i stort behov av. Det fanns dock även dem inom regimen som ville att Spanien skulle styras med järngrepp och att landet skulle drivas närmast som en autarki. Anhängarna av den senare politiken ansåg att varje närmande, om än endast i teorin, till liberala och demokratiska ideal var ett steg i fel riktning. Många var de inom regimen som fortfarande dröjde sig kvar vid en sorts nationalistisk romantik som levde kvar från inbördeskrigets tid.¹⁸⁶

Franco var alltid den som hade det sista ordet rörande Spaniens politiska utveckling. *El Caudillo* visste att ett internationellt utbyte var vitalt för Spaniens ekonomiska utveckling och välbefinnande. Under 1950- och 60-talet ökade de internationella investeringarna i Spanien och inte minst började turismen, som sammantaget under andra delen av 1900-talet var Spaniens viktigaste inkomstkälla, ta fart. Utmärkande för regimens styre var att det blev ännu svårare än tidigare att spåra en tydlig politisk ideologi. Även den

¹⁸² Comisión Internacional, a.a., s. 81.

¹⁸³ Comisión Internacional, a.a., s. 40.

¹⁸⁴ Comisión Internacional, a.a., s. 81.

¹⁸⁵ Här bör tilläggas att rättssäkerhetsbristerna i de spanska domstolarna under Francoperioden generellt sett var stora, även när den tilltalade försvarades av en advokat.

¹⁸⁶ Torres del Moral, a.a., s. 220.

ekonomiska politiken visade brist på en tydlig strategi men trots den relativa ordningen var den ekonomiska tillväxten ett faktum under 50- och 60-talet.¹⁸⁷

5.2.1 Ley de Principios del Movimiento Nacional

Francos strategi att nedtona regimen fascistiska och antidemokratiska drag skulle komma att fortsätta fram till diktatorns egen död 1975. Mot slutet av 1950-talet kom denna politik att märkas bland annat genom att Franco ersatte vissa regeringsmedlemmar som tillhörde Falangen (som numera alltså officiellt kallades "Rörelsen"), och som fram till dess hade haft viktiga poster inom regeringen, med personer vars politiska inriktningar inte var lika uttalat radikala som den fascistiska ideologi som relaterades till Falangen.¹⁸⁸

Trots Francos politiska strategi kunde, eller ville, inte regimen helt kapa banden med det förflutna. 1958 skapade Franco *la Ley de Principios del Movimiento Nacional* (Lag om den Nationella Rörelsens principer).¹⁸⁹ Som namnet på lagen antyder så indikerade lagen att "Rörelsen" fortfarande var viktig i Spanien. I själva verket anses det att ett av Francos främsta motiv med skapandet av lagen var att tillfredsställa falangisterna som mot slutet av 1950-talet kände sig närmast svikna av Franco och den moderniserade politik som han förde. Det var vid den här tiden fortfarande många inom regimen som identifierade sig med Falangens ursprungliga ideologiska (fascistiska) program. Franco insåg dock att en sådan politik inte gick att föra i det moderna Europa, dock var han angelägen om att inte förlora falangisternas stöd och han ville undvika att de öppet vände sig mot honom.¹⁹⁰

Lagen i sig innebar inte mycket nytt. Den innehöll en mängd återupprepningar av de principer som redan tidigare stadgats i grundlagarna. Storslagna proklamationer med liten eller ingen reell juridisk innebörd var återigen ett utmärkande drag för ytterligare en av Francos grundlag.¹⁹¹ Lagen manifesterade att de principer som stadgades i lagen och som hade

¹⁸⁷ Torres del Moral, a.a., s. 220. Den ekonomiska utvecklingen i Spanien under 1960-talet brukar kallas "*el milagro económico*" (det ekonomiska miraklet). Turismen och de nämnda internationella investeringarna var två starkt bidragande orsaker. En annan viktig faktor för den ekonomiska uppgången var de pengar som emigrerade spanjorer skickade hem till sina familjer, från främst andra europeiska länder dit de hade sökt sig för att finna arbete. Lawlor, a.a., s. 5. En intressant detalj med den spanska arbetsemigrationen till andra västeuropeiska länder är att Franco uppmuntrade och stödde dessa emigrationer. Malmström, Cecilia, "Tjugo år senare – Spanien efter Franco", *Världspolitikens Dagsfrågor*, 1996, nr 1, s. 9.

¹⁸⁸ Torres del Moral, a.a., s. 220.

¹⁸⁹ Detta var den sjätte och nästista av de sju grundlagarna (*las Leyes Fundamentales*).

¹⁹⁰ Torres del Moral, a.a., s. 220.

¹⁹¹ Som tidigare har nämnts så proklamerade lagen bland annat att varje spanjor hade rätt till en oavhängig rättvisa.

stadgats i de tidigare grundlagarna, av sin natur var permanenta och oföränderliga.¹⁹²

I realiteten hade mycket förändrats sedan den första grundlagen från 1938 och proklamationerna i *la Ley de Principios del Movimiento Nacional* var snarast en förevändning för de politiska förändringar som Franco ville genomföra. I själva verket ville Franco att Falangens inflytande inom regimen skulle vara så litet som möjligt, dock ansåg Franco att tiden för att öppet proklamera denna politik ännu inte var kommen.¹⁹³

5.2.2 Ley Orgánica del Estado

I januari 1967 promulgerades *la Ley Orgánica del Estado* (Statens organiska lag). Det var den sista av de sju grundlagarna och innebar färdigställandet av Francoregimens konstitutionella projekt. Francoregimens jurister ansåg nu att skapandet av en rättsstat var färdigt och att den öppna karaktär som den spanska konstitutionen hade haft sedan den första grundlagen trädde i kraft 1938, nu övergick till ett färdigt och slutet projekt.¹⁹⁴

La Ley Orgánica del Estado var den mest kompletta av alla Francos grundlagar när det gällde organisationen av regeringen. Bland annat kan nämnas att en ny, och åtminstone i teorin, viktig regeringspost infördes. Franco skapade posten *Presidente del Gobierno* (regeringschef). Franco hade själv tidigare haft posten som *Jefe del Gobierno* (vilket då också betydde regeringschef) men nu var meningen att denna regeringspost skulle befästas av någon annan än statschefen. I teorin innebar denna omorganisation att Francos maktbefogenheter i viss mån begränsades då regeringschefen i samarbete med ett ministerråd enligt den nya lagen bestämde den nationella politiken.¹⁹⁵ I praktiken förändrades dock inte mycket beträffande Francos maktbefogenheter. Franco fortsatte att ha den legislativa beslutanderätten och det var även Franco personligen som utsåg regeringschefen.¹⁹⁶

Som tidigare har behandlats så proklamerade även *la Ley Orgánica del Estado* principen om domstolarnas oavhängighet. Detta var, som vi har sett, en proklamation utan verklighetsförankring. Regimens strävan att framställa det Spanien man styrde som en rättsstat yttrade sig även genom proklamationer i den nya grundlagen som ”alla spanjorers rätt att närvara vid rättegångar”.¹⁹⁷ Lagen stadgade även att rättvisan var ”gratis för alla dem som saknade ekonomiska medel”.¹⁹⁸

¹⁹² *Ley de Principios del Movimiento Nacional de 17 de mayo de 1958, artículo 1.*

¹⁹³ Torres del Moral, a.a., s. 220.

¹⁹⁴ Carr; Fusi, a.a., s. 57f.

¹⁹⁵ *Ley Orgánica del Estado de 10 de enero de 1967, artículo 13.*

¹⁹⁶ Fernández Segado, a.a., s. 699.

¹⁹⁷ *Ley Orgánica del Estado de 10 de enero de 1967, artículo 30.* En intressant detalj är att det sägs att en mängd poliser, i god tid innan rättegångarna började (framförallt då det

Promulgeringen av *la Ley Orgánica del Estado* innebar även vissa justeringar av de tidigare grundlagarna. I synnerhet påverkades *el Fuero del Trabajo* från 1938 genom att vissa artiklar i lagen eliminerades på grund av reglernas uppenbart totalitära karaktär.¹⁹⁹ Som ett skydd av grundlagarna stadgades i *la Ley Orgánica del Estado* att alla initiativ från regeringen att ändra eller på något sätt förringa effekten av reglerna i *las Leyes Fundamentales* (så som de var utformade efter promulgeringen av *la Ley Orgánica del Estado*) kunde överklagas till ett nationellt råd.²⁰⁰ Genom dessa bestämmelser ville Franco skapa en form av konstitutionellt skydd för grundlagarna, eller konstitutionen, i sig. Det var dock inte fråga om ett skydd av de konstitutionella reglerna med lagarnas förutsebarhet och rättsäkerheten för den enskilde som motiv. Det var istället Francos sätt att försöka skydda grundlagarna mot framtida regeringars eventuella intentioner att ändra eller avskaffa lagarna.

Det fanns reformister inom Francoregimen som ville att *la Ley Orgánica del Estado* skulle innebära en verklig liberalisering av regimen politik. Trots vissa smärre förändringar som innebar en åtminstone teoretisk uppmjukning av regimen auktoritära styre så medförde dock inte *la Ley Orgánica del Estado* några större förändringar. Lagen finjusterade några av de tidigare stadgade principerna men basen för Francoregimens styre var fortfarande densamma. Franco själv, vid tiden i allt sämre fysisk kondition, hävdade 1967 att *la Ley Orgánica del Estado* innebar en kraftig demokratisering av den spanska politiska processen. Det var dock en kraftig överdrift och fortfarande skulle det dröja innan Spanien kunde betecknas som en demokratisk stat.²⁰¹

gällde rättegångar om politiska brott), klädde ut sig till vanliga civila medborgare. De utklädda poliserna intog sedan alla de åhörarplatser som fanns i rättegångssalen för att på så sätt förhindra att eventuella ”verkliga åhörare” skulle kunna närvara under rättegången.

Comisión Internacional, a.a., s. 83.

¹⁹⁸ *Ley Orgánica del Estado de 10 de enero de 1967, artículo 30.*

¹⁹⁹ Torres del Moral, a.a., s. 223.

²⁰⁰ *Ley Orgánica del Estado de 10 de enero de 1967, artículo 59.*

²⁰¹ Menéndez Pidal, a.a., s. 116.

6 En regim i kris

6.1 Oenighet om regimens framtid

Om Francoregimens största hot efter inbördeskriget och fram till början av 1950-talet hade varit hotet från omvärlden, så var ett av de största hoten mot regimens existens därefter motsättningarna inom själva regimen.²⁰² Mot slutet av 1960-talet fanns det inom regimen de som var så kallade ”*aperturistas*” och de som var ”*continuistas*”. De som var ”*aperturistas*”, var för en närmast reform artad (åtminstone med dåtidens spanska mått mätt) liberalisering av den spanska politiken och det spanska samhället. De som var ”*continuistas*”, ville att Spanien fortsatt skulle styras med ett system liknande det som Franco hade lett under de senaste trettio åren och att all eventuell liberalisering skulle infinna sig genom en moderat utveckling.²⁰³

6.1.1 Franco utser sina efterträdare

Debatten kring Spaniens fortsatta styre var en naturlig följd av Francos alltmer sviktande hälsa. Mot slutet av 1960-talet stod det klart, även för Franco själv, att diktatorns dagar var räknade och att nödvändiga steg var tvungna att tas i formeringen av Spaniens framtid. Franco kom själv att utse sin formella efterträdare och Franco hade bestämt sig för att vägen delvis skulle gå genom monarkin.

Genom lagen *la Ley de designación de sucesor en la Jefatura del Estado a título de Rey* från 1969 utsåg Franco prins Juan Carlos de Borbón till framtida kung av Spanien och härmed även till sin framtida formella efterträdare som statschef.²⁰⁴ Genom utnämmandet av Juan Carlos som framtida kung bröt Franco definitivt den tidigare etablerade tronföljden.²⁰⁵ Juan Carlos (som alltså är Spaniens nuvarande kung) är son till Don Juan de

²⁰² Lawlor, a.a., s. 5. Francoregimen har ofta beskrivits som en regim med en bysantinsk struktur av olika politiska klaner (dessa klaner har i litteratur om Francoregimen kallats för ”familjer” och bestod i stora drag av: armén, olika politiska grupper som representerade kyrkan, Falangen/Rörelsen, monarkister med sympatier hos Franco, teknokrater och en samling av statsjänstemän). Dessa politiska klaner kämpade, inom regimen, för att uppnå så mycket makt och inflytande som möjligt. Franco fördelade ministerposterna i regeringen mellan representanter för de olika klanerna så att varje klan fick en del av makten. Dock tillät Franco aldrig att någon av klanerna blev alltför dominant eller självständig, vilket skulle ha kunnat innebära ett hot mot Francos egen maktposition. Carr, a.a., s. 697f.

²⁰³ Gies, a.a., s. 101f.

²⁰⁴ Formellt sett lade Franco fram ett förslag som skulle godkännas av parlamentet, i praktiken kunde dock Franco räkna med att parlamentet utan erinringar skulle godkänna förslaget. Lawlor, a.a., s. 5.

²⁰⁵ Franco hade tidigare, genom promulgeringen av grundlagen *la Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado* från 1947, givits rätten att när han så önskade lägga fram förslag på Spaniens framtida kung (se kapitel 4.2.4).

Borbón som var den legitime tronarvingen enligt successionsordningen som gällde i Spanien innan Franco personligen ändrade den. Juan Carlos utbildades i Spanien från tio års ålder under Francos ständiga övervakning och sågs under 1960-talet ofta vid Francos sida i officiella sammanhang. I samband med att Juan Carlos 1969 utsågs till blivande kung och statschef av Spanien fick han svära sin lojalitet till Francoregimen och dess principer, vilket även innebar att Juan Carlos svor trohet till grundlagarna, *las Leyes Fundamentales*.²⁰⁶

Utnämningen av Juan Carlos som Francos formella efterträdare var ytterligare ett exempel på hur Franco med hjälp av lagstiftning vidtog viktiga åtgärder rörande Spaniens politiska styre.²⁰⁷ Under inledningen av Francoregimen utmärktes dessa lagstiftningsåtgärder av en maktcentrering till Francos person och senare av olika åtgärder i syfte att upprätthålla regimen, därför var det nu logiskt att Franco även försökte kontrollera Spaniens politiska framtid.

För fortsättningen av ett styre likt det som utövats under Francoregimen hade Franco vid sidan av Juan Carlos en annan viktig person i tankarna. I juni 1973 utsåg Franco amiralen Luis Carrero Blanco till regeringschef. Medan Juan Carlos enligt Francos planer närmast skulle vara Spaniens formella ansikte utåt så var tanken att Luis Carrero Blanco skulle vara garanten för fortlevnaden av en liknande politik som den Franco hade drivit. Luis Carrero Blanco tillhörde dem som kallades för ”*continuistas*” och var emot all form av skyndsam liberalisering av Spanien. Under 1960-talet och fram till 1973 var Luis Carrero Blanco vice statschef och mot slutet av 1960-talet fick han allt större inflytande över det politiska styret vilket innebar en reducering av den åtminstone marginella liberalisering som hade infunnit sig i Spanien vid den här tiden.²⁰⁸

Luis Carrero Blanco var det stora hoppet för dem som ville att Spanien fortsatt skulle styras på ett liknande sätt som Franco styrde landet. De högt ställda förväntningarna på Luis Carrero Blanco och hans framtida styre förintades dock den 20 december 1973 då den baskiska terroristorganisationen ETA mördade honom i ett bombattentat i Madrid.²⁰⁹

²⁰⁶ Kung Juan Carlos anhängare hävdar dock att han redan vid tidpunkten då han svor sin trohet till Francoregimens principer visste om att det var ett löfte han senare skulle komma att bryta. Lawlor, a.a., s. 10.

²⁰⁷ Dessutom var det ytterligare ett exempel på hur Franco företog legislativa åtgärder i strid med lagstiftning som stadgats innan Franco tog över styret i Spanien.

²⁰⁸ Gies, a.a., s. 101.

²⁰⁹ Gies, a.a., s. 101f.

6.2 Återgång till hård repression

Repression mot oliktankande förekom under hela den period som Franco styrde Spanien. Särskilt hård hade repressionen varit under de första åren efter det spanska inbördeskrigets slut. Under andra halvan av 1940-talet och under första delen av 50-talet var dock oppositionen mot Francoregimen i princip osynlig i Spanien och därför var inte repressionen lika påtaglig under denna period.

Under 1960-talet (det började i viss mån redan under andra delen av 50-talet) växte oppositionen mot regimen sig allt starkare. Det var som jag tidigare berört en ny opposition som växte fram. En ny arbetarklass, företrädare för den katolska kyrkan och studenterna utgjorde en viktig del av oppositionen. Francoregimen mötte nu motstånd från en inte oansenlig del av den spanska medelklassen och detta var för regimen ett nytt fenomen som man hade problem att hantera.²¹⁰

6.2.1 Ambivalent politik och undantagstillstånd

Francoregimen befann sig i en komplicerad situation från och med den andra delen av 1960-talet och fram till 1975. Det fanns tecken på en viss liberalisering av det politiska styret och lagstiftningen kring mitten av sextiotalet. Dock var merparten inom regimen inte beredd att släppa iväg dessa liberaliseringstendenser i någon större utsträckning. Regimen ställdes inför problemet att den spanska befolkningen fick vissa smakprov på vad ett friare Spanien skulle kunna innebära. En alltmer upplyst befolkning som dessutom numera bestod av en medelklass där många stod i opposition till regimen skulle knappast nöja sig med smakprov av en liberalisering när man väl insåg vad ett demokratiskt Spanien kunde innebära för dem.²¹¹

Samtidigt som medelklassen, studenterna och en ny arbetarklass i allt större utsträckning började visa sitt tydliga missnöje med regimen trädde en ny och

²¹⁰ Under 1960-talet ”exploderade” närmast kapitalismen i Spanien. Följderna blev bland annat en massiv folkvandring från landsbygden till städerna. Stora städer växte fram i en närmast okontrollerad fart och dessa fenomen bidrog bland annat till framväxten av en ny arbetarklass. Denna snabba utveckling av det spanska samhället innebar för Francoregimen många nya problem som man inte var förberedd på. Många historiker menar att just Francoregimens acceptering och utnyttjande av marknadsekonomin i Spanien till slut också ledde till regimens fall. Det skulle visa sig omöjligt att bibehålla en politiskt auktoritär regim när det ekonomiska systemet präglades av en betydande öppenhet. Torres del Moral, a.a., s. 223ff.

²¹¹ Här kan man tydligt se hur Francoregimens politik ur ett perspektiv innebar fördelar för regimen och Spanien, medan den förda politiken ur andra perspektiv skapade problem för regimen. Den av regimen förda ekonomiska politiken innebar en stor satsning på den internationella turismen i Spanien. Turismen medförde i sin tur en kraftig ekonomisk uppgång i Spanien. Det faktum att den spanska befolkningen kom i kontakt med utländska medborgare från demokratiska länder skapade dock problem för regimen genom att spanjorerna i allmänhet fick en inblick i hur det demokratiska livet såg ut.

våldsamt opposition fram i Baskien. Den våldsamma oppositionen skulle primärt komma att representeras av terroristorganisationen ETA.²¹² Organisationen grundades 1959 och dess slutgiltiga mål var (och kan fortfarande sägas vara) ett självständigt Baskien. Mellan åren 1966-68 förvandlades ETA till en terroristorganisation efter att inledningsvis inte ha utnyttjat våldsamma metoder i kampen för att uppnå sina mål. 1968 utförde ETA sitt första attentat med dödlig utgång när man mördade en polis som var känd för sina tortyrmetoder vid förhör av regimotståndare. Från 1968 och fram till Francoregimens slut 1975 skapade ETA stora problem för regimen. Med sina aktiviteter, bland annat kan nämnas att ETA mellan oktober 1974 och fram till oktober 1975 mördade 22 poliser/civilgardister, visade ETA att Francoregimen var sårbar.²¹³ Regimens svar på den våldsamma oppositionen i Baskien och den allmänna oppositionen i hela Spanien blev repression.

6.2.1.1 Ley de Prensa

Trots att Francoregimen aldrig generellt sett styrde Spanien med demokratiska medel så tycktes vissa lättnader kunna urskiljas i det auktoritära och antidemokratiska styret kring mitten av sextiotalet. Åtminstone om man betraktar den presslag (*Ley de Prensa*) som trädde i kraft 1966, ges ett intryck av en något mjukare politisk linje. Lagens objektiva innebörd, det vill säga den ordagranna lydelsen, innebar en viss öppning av den stränga kontroll som Francoregimen dessförinnan hade haft över massmedia.²¹⁴

Presslagen från 1966 var ett projekt iscensatt av en av Francos ministrar vid namn Manuel Fraga Iribarne (lagen kallas därför generellt för *la Ley de Fraga*, vilket betyder "Fragas lag").²¹⁵ I och med lagens ikraftträdande avskaffades den statliga förhandsgranskningen av dagstidningarna och Francoregimens nomineringar av personer till chefsposterna på tidningarna upphörde. Dessutom avskaffades det system som rådde innan 1966 där statliga representanter gav "råd" till dagstidningarna om vilka ämnen som

²¹² ETA är en förkortning av den baskiska frasen "Euzkadi ta Askatasuna", vilket betyder "Baskien och frihet".

²¹³ Tusell Gómez, Javier, *Historia general de España y América – La época de Franco*, Ediciones Rialp, S.A., Madrid 1987, s. 230ff.

²¹⁴ Det är svårt att avgöra om presslagen från 1966 verkligen var ett seriöst initiativ från regimen sida att mjuka upp det auktoritära politiska styret, eller om det endast var en fortsättning av den kosmetiska lagstiftning som regimen använde sig av i sitt konstitutionella program. Under alla omständigheter så var det endast fråga om en marginell uppmjukning av Francoregimens politik.

²¹⁵ Beträffande den åtminstone objektiva uppmjukningen av pressfriheten som lagen innebar ska Franco själv ha sagt att han inte trodde på den frihet som lagen enligt honom innebar, men att det var ett steg som regimen var nödgad att ta på grund av olika orsaker. Franco ansåg att om de "svaga regeringar" som tidigare regerat i landet under närmast "anarkistiska förhållanden" hade kunnat regera med pressfrihet så skulle hans regim också kunna göra det. Menéndez Pidal, a.a., s. 113.

var lämpliga att behandla. Det fanns även andra moment i lagen som antydde en viss uppluckring av den statliga kontrollen över massmedia.²¹⁶

Presslagen var dock fylld av motsägelser och som ett tydligt exempel på att lagen under alla omständigheter inte innebar mer än en marginell uppmjukning av Francoregimens politik kan nämnas innehållet av den andra artikeln i lagen. Artikeln stadgade att pressfriheten inte hade andra begränsningar än vad som stadgades i övrig lagstiftning. Sådana begränsningar var enligt presslagen bland annat respekten för sanningen och moralen. Ytterligare begränsningar var att den Nationella Rörelsens (*el Movimiento*) principer och *las Leyes Fundamentales* skulle respekteras. Vidare stadgades att allt som kunde hota statens säkerhet och den nationella allmänna ordningen inte omfattades av pressfriheten.²¹⁷

Presslagen avskaffade således vissa statliga ingrepp i pressfriheten såsom förhandsgranskningen. Samtidigt stadgade lagen mer eller mindre vad som var tillåtet att skriva om. Om en tidning skrev om sådant som ur regimens synpunkt inte var tillåtet kunde myndigheterna besluta om kvarstad av tidningen och suspendera tidningens verksamhet.²¹⁸

Kort tid efter lagens ikraftträdande ändrades även vissa regler i den spanska strafflagen vilket medförde att de högst ansvariga personerna vid tidningarna riskerade hårda straff om man tryckte material som stod i strid med lagen. Detta ledde till den paradoxala konsekvensen att tidningarna själva censurerade sina upplagor. Genom en självgranskning av det material man avsåg trycka kunde man undvika att tidningens verksamhet suspenderades och att de ansvariga utgivarna bestraffades.²¹⁹

Presslagen från 1966 utgjorde trots allt ett objektiva framsteg beträffande pressfriheten i Spanien. Återigen var dock de reella positiva effekterna av lagen i ett demokratiskt hänseende, liksom fallet allt som oftast var med lagstiftning under Francoregimen, väldigt små. Värt att notera är dock att det, trots att presslagen inte innebar mer än en högst marginell förändring av regimens politik, anses att journalisterna i Spanien efter 1966 fick ett något friare och mer självständigt spelrum än tidigare under diktaturen.²²⁰

²¹⁶ Fernández Segado, a.a., s. 698.

²¹⁷ *Ley de Prensa de 18 de marzo de 1966, artículo 2.*

²¹⁸ Detta beslut kunde tas av myndigheterna innan en domstol hade givits möjlighet att behandla fallet. Domstolen kunde i ett senare skede riva upp kvarstadsbeslutet om domstolen inte ansåg att det fanns fog för beslutet (här bör dock tilläggas att, givet de judiciella omständigheterna i Spanien under den här tiden, ett sådant domstolsbeslut inte var särskilt troligt). Justicia Democratica, *Los jueces contra la dictadura (justicia y política en el franquismo)*, Tucar ediciones, S.A., Madrid 1978, s. 281f.

²¹⁹ Menéndez Pidal, a.a., s. 113ff.

²²⁰ Menéndez Pidal, a.a., s. 113ff.

6.2.1.2 Kraftig opposition och undantagstillstånd i Baskien

I december 1970 införde regeringen undantagstillstånd i provinsen Guipúzcoa.²²¹ I samband med undantagstillståndet suspenderade även regeringen några av de artiklar som proklamerade civila rättigheter i grundlagen *El Fuero de los Españoles*.²²² Regeringen motiverade dessa åtgärder med hänvisning till en kidnappning av den tyske konsuln i San Sebastián som ETA företog i december 1970. Den officiella hållningen inom Francoregimen var att det var nödvändigt att utnyttja alla lagliga medel för att kunna lokalisera och befria den tyske konsuln.²²³

Den verkliga orsaken till införandet av undantagstillståndet i Guipúzcoa var dock den kraftiga opposition som regimen mötte i Baskien. Många av invånarna i Baskien var notoriska motståndare till Francoregimen. Den främsta orsaken till detta motstånd var Francos totala förnekande av Baskien som en autonom region och de därtill hörande rättigheter som många basker krävde.²²⁴ Den omedelbara anledningen till att regeringen införde undantagstillståndet var de våldsamma protester som uppstod i samband med "Burgosrättegångarna" som ägde rum i inledningen av december 1970. Vid rättegångarna i Burgos stod ett antal medlemmar av ETA anklagade för brott relaterade till terroristaktiviteter. De åtalade skulle dömas av en militärdomstol och de riskerade att dömas till döden.

Rättegångarna i Burgos ledde till kraftiga protester i såväl Spanien (främst i Baskien, men även på ett nationellt plan) som i Europa. Protesterna hade sin huvudsakliga grund i att de anklagade riskerade att dömas till döden inför en militärdomstol.²²⁵ Som vi redan har sett uppfyllde inte en rättegång inför en militärdomstol i Spanien under Francoperioden de grundläggande rättssäkerhetskraven. Rättegångarna i Burgos blev en stor misräkning för Francoregimen. Regimen hade hoppats att man, genom att skapa massmedial uppmärksamhet kring rättegångarna mot baskiska terrorister,

²²¹ Guipúzcoa är en provins i den nuvarande autonoma regionen Baskien. Det var inte första gången som regeringen införde undantagstillstånd i Baskien. Från 1967 och fram till 1970 hade undantagstillstånd införts och upphävts ett antal gånger i Baskien.

²²² Det rörde sig om en suspendering av vissa artiklar i *el Fuero de los Españoles*, inom provinsen Guipúzcoa. Suspenderingen av artiklarna i *el Fuero de los Españoles* gjordes med hjälp av ett dekret som skulle kunna karaktäriseras närmast som en förordning. Exemplet visar tydligt bristerna i Francoregimens konstitutionella system. Justicia Democrática, a.a., s. 16.

²²³ Justicia Democrática, a.a., s. 16f.

²²⁴ Som tidigare behandlats (se kapitel 3.4) förbjöd Francoregimen bland annat bruket av det baskiska språket i officiella och religiösa sammanhang. Francos politik gick ut på att centralisera den politiska makten till Madrid och det system som idag råder i Spanien med autonoma regioner var för Franco fullständigt oacceptabelt. Francoregimen försökte närmast tillintetgöra de baskiska kulturella baserna för att därigenom utrota den baskiska nationalismen (beträffande Katalonien bedrevs en liknande politik). Francos ideal var en form av spansk (kastiliansk) nationalism där alla separatistiska eller självständighetssträvanden skulle kvävas.

²²⁵ Sex av de åtalade dömdes till döden. Franco omvandlade dock, efter de kraftiga internationella protesterna och en direkt vädjan från påven, dödsstraffen till långa fängelsestraff. Gurruchaga, Carmen, *Los jefes de ETA*, tercera edición, La Esfera de los Libros, S.L., Madrid 2001, s. 71.

skulle lyckas bilda en opinion mot ETA och den baskiska nationalismen. Resultatet av rättegångarna blev istället att ETA som organisation fick ett visst folkligt stöd i Spanien och att de rättssäkerhetsbrister som präglade Francoregimens judiciella system ställdes i dager för omvärlden.²²⁶

6.2.2 Repression i hela landet

Några veckor efter det att regeringen införde undantagstillståndet i Guipúzcoa, suspenderade regeringen artikel 18 i *el Fuero de los Españoles* i hela det spanska territoriet. I Guipúzcoa hade regeringen ansett sig tvingad att införa undantagstillstånd med anledning av det våldsamma motstånd som oppositionen utövade. Inom Francoregimen var man dock avvisande till att införa undantagstillstånd i hela landet. Det skulle innebära att regimen öppet visade för den spanska befolkningen att man började förlora kontrollen över den allmänna ordningen i landet. ETA hade redan visat att regimen var sårbar, regeringens förhoppning var dock att detta intryck inte skulle spridas utanför Baskien.²²⁷

Istället för att formellt införa undantagstillstånd i hela landet suspenderade regeringen artikel 18 i *el Fuero de los Españoles*. Artikel 18 stadgade att ingen spanjor fick gripas eller anhållas utan lagligt stöd. Vidare ställde artikeln upp en tidsgräns som gick ut på att en person som tagits i förvar av myndigheterna, inom 72 timmar skulle ställas inför domare eller släppas fri.²²⁸ Suspenderingen av artikel 18 i *el Fuero de los Españoles* vidtogs på grund av att regimen behövde friare tyglar i kväsandet av oppositionen i hela det nationella territoriet. Motståndet var visserligen som störst och våldsammast i Baskien, oppositionen hade dock blivit allt tydligare i de övriga delarna av landet och regimen oroades över de nya tendenserna. Genom att suspendera artikel 18 kunde myndigheterna under godtyckliga former gripa och anhålla individer som ansågs vara ett hot mot regimen och den allmänna ordningen i landet, utan att formellt sett handla i strid med lagen.²²⁹

²²⁶ Menéndez Pidal, a.a., s. LVIII. Det folkliga stöd som ETA fick i samband med Burgosrättegångarna i såväl Baskien som i övriga Spanien var överraskande starkt. Medlemmarna av ETA var själva förvånade över att man fick ett så starkt stöd, inte endast från baskerna, utan även från spanjorer i allmänhet. Gurruchaga, a.a., s. 72. ETA fick rent generellt mer folkligt stöd under perioden 1968-1975 än vad man efter denna period någonsin haft. De som stöder ETA: s väpnade kamp torde idag vara relativt få och sympatisörerna i Spanien är i princip helt begränsade till Baskien. Stödet för ETA under slutet av Francoperioden kan förklaras med att ETA under åren 1968-1975 var den enda organisation som med våld allvarligt utmanade Francoregimen. Bombattentatet som tog livet av regeringschefen Luis Carrero Blanco i Madrid 1973, anses av många ha haft en viktig inverkan på inledningen av demokratiseringen i Spanien. Lawlor, a.a., s. 6.

²²⁷ Justicia Democrática, a.a., s. 16ff.

²²⁸ *Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 18.*

²²⁹ Justicia Democrática, a.a., s. 16ff.

Ytterligare ett exempel på hur svag rättssäkerheten var i Spanien under Francoperioden och hur situationen kring 1970 innebar en återgång till hård repression, var de informella direktiv som gick ut till de spanska undersökningsdomarna i brottmål.²³⁰ Undersökningsdomaren hade bland annat som uppgift att ta ställning till om en person som gripits av polisen skulle anhållas eller släppas fri. Som en direkt intervenering i brottmålsprocessen gavs anvisningar, från ansvariga inom Francoregimen till undersökningsdomarna, att en person som formellt skulle frisläppas (det vill säga när undersökningsdomaren inte ansåg att det fanns tillräckliga skäl för ett anhållande) återigen skulle ställas till polisens förfogande för vidare utredning. Genom detta förfarande kunde en misstänkt person befinna sig i polisens förvar under en lång tid utan att ett formellt anhållningsbeslut fattades och utan att den gripnes fall prövades i domstol. Metoden användes främst när det gällde personer misstänkta för politiska brott och visade återigen hur den judiciella oavhängigheten i Francos Spanien lyste med sin frånvaro.²³¹

Ytterligare en politisk åtgärd med repressiva drag som Francoregimen vidtog under 1970-talet var att reformera den spanska strafflagen. Genom lagstiftning från 1971 infördes nya brott i strafflagen och en del av de brott som sedan tidigare behandlats i strafflagen fick en strängare straffskala. Det var främst de politiska brotten, det vill säga brott som kunde hota regimen, som utökades eller belades med strängare straff. Jurisdiktionen för de politiska brotten delades upp mellan militärdomstolarna och Domstolen för den allmänna ordningen. Genom reformeringen av strafflagen fick regimen större möjligheter att med lagligt stöd förfölja oliktankande och det var ett tecken på att regimen kände sig hotad och att man befann sig i en allvarlig kris.²³²

6.3 Regimens slut

I och med mordet på Luis Carrero Blanco år 1973 minskade utsikterna avsevärt för en fortsättning av ett styre likt det Franco upprätthållit i över trettio år och regimens framtid var mer oviss än någonsin. Francos fysiska tillstånd var så dåligt mot slutet av regimens dagar att han i juni 1973 tvingades utse Luis Carrero Blanco till regeringschef. Efter dennes död utsåg Franco i mars 1974 Arias Navarro till ny regeringschef.²³³

²³⁰ Undersökningsdomarens funktion i Spanien under den behandlade perioden kan jämföras med den funktion som en åklagare har i Sverige.

²³¹ Justicia Democrática, a.a., s. 20.

²³² Justicia Democrática, a.a., s. 37ff.

²³³ Under 1974 var Franco så sjuk att han under en period överlät alla sina maktbefogenheter till den blivande kungen, Juan Carlos. Tusell Gómez, a.a., s. 154ff.

6.3.1 Demokratiseringen får vänta

Utnämningen av Arias Navarro till regeringschef överraskade många, såväl personer inom regimen som spanjorerna i allmänhet. Arias Navarro tillhörde dem inom Francoregimen som var mer välvilligt inställda till en liberalisering av det politiska systemet i Spanien. Den regering som formades under Arias Navarro bestod i större utsträckning av så kallade ”*aperturistas*”, än ”*continuistas*”.²³⁴

Vid ett anförande i det spanska parlamentet den 12 februari 1974 aviserade den nye regeringschefen ett politiskt program med liberala inslag. Arias Navarros anförande i parlamentet och de förväntningar som det medförde benämns i Spanien som ”*el espíritu del 12 de febrero*” (”12 februari andan”). De liberala inslagen i det nya politiska programmet var bland annat en lag som tillät politiska föreningar (*la Ley de Asociaciones Políticas*) och en legalisering av utövandet av strejker.²³⁵

De liberaliseringsåtgärder som aviserades den 12 februari kom dock aldrig att få den effekt som många i Spanien hade hoppats på. Det viktigaste reforminslaget var ”*la Ley de Asociaciones Políticas*” och Franco godkände personligen lagförslaget i december 1974. Den färdiga produkten var dock en besvikelse för dem som hade hoppats på en verklig liberalisering av regleringen av de politiska föreningarna. Lagen innehöll så många restriktioner och undantag att den politiska föreningsfriheten förblev omöjlig i praktiken.²³⁶

Utfallet av lagen kan sägas vara betecknande för en stor del av den lagstiftning som utfärdades under Francoregimen. Lagtext med liberala och demokratiska inslag som utlovade betydligt mer än vad verkligheten hade att erbjuda var vanligt förekommande. Det stod nu definitivt klart att en verklig liberalisering av det politiska systemet i Spanien skulle få vänta tills Franco hade försvunnit från den politiska scenen.

6.3.2 Franco dör

Den 1 oktober 1975 höll Franco sitt sista offentliga tal. Det var svårt att höra vad han sa och det stod klart för alla som lyssnade att Franco var allvarligt sjuk. I oktober månad förvärrades Francos tillstånd och under andra delen av oktober stod diktatorn under ständig läkartillsyn. I november befann sig Franco i princip konstant i ett livshotande tillstånd och den 20 november 1975 dog Franco.²³⁷ Under vad som kom att kallas ”*la larga noche de la*

²³⁴ För en förklaring av begreppen ”*aperturistas*” respektive ”*continuistas*”, se inledningen av kapitel 6.1.

²³⁵ Tusell Gómez, a.a., s. 158ff.

²³⁶ Menéndez Pidal, a.a., s. 169.

²³⁷ Tusell Gómez, a.a., s. 167ff.

dictadura” (diktaturens långa natt) dog inte bara Franco, med honom dog även utsikterna för regimens fortsättning.

Den 22 november avlade kung Juan Carlos eden som statschef inför det spanska parlamentet och Spaniens väg mot liberalisering och demokrati hade öppnats. Det var dock inte en väg utan hinder och mycket arbete skulle komma att krävas för att slutligen uppnå den demokratiska konsolideringen av Spanien.

7 La Transición

7.1 Övergången till ett demokratiskt styre

Det finns olika uppfattningar om när övergången från det diktatoriska styret under Franco till ett demokratiskt system verkligen inleddes (denna övergång benämns i Spanien som ”*la Transición*”, och termen innebär just en övergång, i det här fallet mellan två olika politiska system). Vissa bedömare anser att man måste gå tillbaks till 1960-talet och den ekonomiska och sociala utveckling som då ägde rum i Spanien för att finna ursprunget till ”*la Transición*”. Andra menar att mordet på Luis Carrero Blanco 1973 innebar att ett fortsatt auktoritärt styre likt det Franco hade drivit omöjliggjordes och att en demokratisering av Spanien nu var oundviklig. Det finns även de som menar att övergången mellan de politiska systemen egentligen aldrig inleddes förrän efter Francos död.²³⁸

Utan tvivel är det i varje fall så att Francos död den 20 november 1975 och kröningen av Kung Juan Carlos två dagar senare drog en symbolisk linje mellan det förflutna och framtiden. Det politiska system som drevs mellan 1939 och 1975 var så intimt förknippat med Franco att diktatorns död oundvikligen skulle leda till stora politiska förändringar. Francoregimen och dess institutioner kunde inte fortsätta att fungera när hela systemets kärna (Franco) var borta.

7.1.1 Konstitutionen 1978

Liksom det finns många uppfattningar om när övergången mellan det auktoritära styret till demokrati inleddes, finns det en mängd uppfattningar om när övergången fullbordades. Många bedömare anser att man måste in på 1980-talet med bland annat Spaniens medlemskap i NATO och den Europeiska Gemenskapen för att finna den fullständiga demokratiska konsolideringen i Spanien.²³⁹ Här, i denna ytterst översiktliga behandling av övergången från ett styre där de demokratiska institutionerna var frånvarande till skapandet av en demokratisk rättsstat, kan vi nöja oss med att konstatera att ur en formell och laglig synvinkel fullbordades

²³⁸ Lawlor, a.a., s. 6. Vad som dock står klart är att de första stegen i avvecklingen av Francoregimen togs på initiativ uppifrån, av regeringen. Francos parlament tog beslutet att avskaffa sig självt 1976. Det var inte primärt (som bland annat Olof Palme på sin tid felaktigt hävdade) den demokratiska oppositionen som drev fram regimens avveckling. Övergången till demokratin i Spanien gick genom monarkin och övergången förenklades genom att monarkins och den styrande klassens intressen till viss del sammanföll med vänsterns intressen. Petri, a.a., s. 500f.

²³⁹ Lawlor, a.a., s. 7.

övergångsprocessen i samband med promulgeringen av den spanska konstitutionen från 1978 (som än idag är gällande).

Skapandet av den nya konstitutionen var ingen enkel uppgift. Det kom att bli en relativt tidskrävande och inte helt harmonisk process. Det uppstod meningsskiljaktigheter mellan de olika politiska företrädarna rörande känsliga frågor och man hade vissa svårigheter med att uppnå konsensus. Bland problemen kan nämnas huruvida Spanien skulle vara en monarki eller en republik, katolicismens officiella ställning i det nya Spanien, utformningen av väljarsystemet och frågorna kring de olika regionernas självständighet.²⁴⁰

Sju stycken ombud som representerade de största politiska partierna i Spanien gavs uppdraget att utforma konstitutionen. Genom denna symboliska utformning av gruppen som skulle skapa konstitutionen ville man i Spanien visa att den nya konstitutionen hade sitt fundament i demokratisk pluralism. Den spanska konstitutionen erkänner rätten för folkvalda demokratiska partier, såväl höger som vänsterpartier, att bilda regering i Spanien.²⁴¹

I december 1978 hölls en folkomröstning angående införandet av den nya konstitutionen. De som röstade för införandet av konstitutionen var i en överväldigande majoritet, 87,8 procent av de röstande spanjorerna var för införandet.²⁴² Konstitutionen som trädde i kraft efter folkomröstningen förvandlade formellt Spanien till en liberal demokrati. Konstitutionen slår fast att Spanien är en parlamentarisk monarki och att all makt härstammar från folket som utövar sin makt genom allmänna val. Konstitutionen stadgar att all makt utövas under lagarna (och nu är det fråga om en rättsstat även i realiteten, inte bara på pappret). Konstitutionen från 1978 erkänner och skyddar pluralismen inom alla områden, inte endast inom politiken. Skyddet omfattar även den sociala, regionala och kulturella mångfalden. I och med promulgeringen av konstitutionen upphörde katolicismen att vara den officiella spanska religionen, även om katolicismens relevans i det spanska samhället omnämns.²⁴³

Den spanska konstitutionen från 1978 är utan tvivel en demokratisk författning ur en modern synvinkel och den erkänner och skyddar alla de grundläggande rättigheter som vi idag anser självklara i en demokratisk rättsstat. Den spanska konstitutionens bestämmelser skyddas även av en

²⁴⁰ Konstitutionen blev generellt sett väl mottagen av den spanska befolkningen. Ett undantag var dock i Baskien där många ansåg att de baskiska anspråken på regionalt självstyre inte i tillräcklig mån blev tillgodosedda. Lawlor, a.a., s. 15.

²⁴¹ Lawlor, a.a., s. 15.

²⁴² Lawlor, a.a., s. 16.

²⁴³ Lawlor, a.a., s. 16; Guerra, Luis López, *Derecho Constitucional. El ordenamiento constitucional. Derechos y deberes de los ciudadanos*, Volumen 1, Tirant Lo Blanch, Valencia 2000, s. 217.

författningsdomstol och alla eventuella åtgärder för förändring av den spanska författningen är strikt reglerade i författningstexten.

8 Analys och slutsatser

8.1 Allmänt

Det Spanien som Franco styrde var ett land där viktiga grundläggande demokratiska institutioner och funktioner saknades. Redan militärupproret i juli 1936 visade på ett förakt mot lagstiftning och demokratiska principer. Mot slutet av 1930-talet och i början av 1940-talet uttryckte Franco öppet sitt förakt mot de traditionella demokratiska principerna. I avsaknaden av en tydlig handlingsplan, det var i större utsträckning fråga om principer än en tydlig ideologi, stod det klart att Francoregimen ville utgöra motsatsen till de regeringar som styrde Spanien mellan 1931-36.

Under arbetets gång har vi sett prov på avsaknaden av rättsstatskultur och de stora rättssäkerhetsbristerna i Francoregimens politiska och juridiska system. I direkt anslutning till inbördeskriget var regimen starkt militariserad och verkade närmast sträva efter att upprätta ett totalitärt och fascistiskt styre. Regimen utövade en hård repressiv politik mot alla dem som räknades till regimen motståndare och de som ansågs utgöra Spaniens fiender. Utgången av det andra världskriget gjorde dock att regimen åtminstone formellt tvingades ändra sin politiska inriktning.

I Francos strävan att vinna internationell acceptans försökte han ge sin regim ett renare ansikte utåt mot omvärlden. En skenbar demokratisering av det politiska styret var en viktig del i Francos externa politik. Nedtoningen av de fascistiska inslagen inom regimen och identifieringen med den katolska kyrkan bidrog till att putsa på regimen offentliga fasad. Regimens inre och verkliga jag uppvisade dock en annan sida. Under hela den tid som Franco styrde Spanien gjorde han det i avsaknaden av en riktig konstitution. Avsaknaden av grundläggande individuella fri- och rättigheter var utmärkande för Francoregimens juridiska system. Det fanns i princip inga regler som kontrollerade ett eventuellt maktmissbruk från högre instanser. Franco skapade ett så kallat "parlament", men den regering som Franco styrde kunde i princip inte hållas ansvarig för sina åtgärder och *el Caudillo* själv ansvarade endast inför Gud och historien. Pluralismen var totalt frånvarande i det politiska systemet då alla politiska partier utom det som Franco styrde var förbjudna.

Regimens förnekande av rättsstatsidealet visade sig också i form av den oavhängiga rättvisans frånvaro. Rättvisans och juristernas ställning i förhållande till författningen fastslogs i proklamationer utan reell innebörd. Francoregimens judiciella system hade en struktur som motverkade de rättsliga organens självständighet och oberoende. De militära domstolarnas jurisdiktion fick direkt inverkan på det civila samhället, och de "ordinära" domstolarna manipulerades av regimen. Framförallt domaryrket, men till

viss del även advokatycket, kontrollerades av regimen. I regimen antidemokratiska ideal fick rättsstatsidealet vika sig för det auktoritära och repressiva styrets målsättningar.

8.2 Svar på frågeställningar

De juridiska instrumenten kom att utnyttjas redan i inledningen av Francoregimens etablering. Under inbördeskriget kom viktiga legislativa åtgärder att företas i syftet att centrera den politiska makten till Franco. Genom lagstiftning utnämndes Franco till statschef, regeringschef, ledare för det enda tillåtna partiet och överbefälhavare för de väpnade styrkorna. Trots det förakt och det förnekande som Franco och nationalisterna hade visat för den tidigare fastslagna rättsordningen så utnyttjade man lagstiftningen i konstruktionen av diktaturen. Franco och de befäl som stod bakom militärupproret i juli 1936 hade reagerat mot den oordning och de, enligt Franco, anarkistiska förhållanden som rådde i Spanien. Nationalromantisk retorik om "Spaniens fiender" och "vinnare och förlorare" med anspelning på inbördeskriget skulle därför i längden knappast ha gett Francos styre den legitimitet och trovärdighet som han sökte. Franco insåg vikten av att utnyttja de juridiska instrumenten i regimbygget.

I etableringen av regimen utgjorde den repressiva och kontrollerande politiken en betydande faktor. I förföljandet av dem som hade kämpat för republiken under inbördeskriget och andra oliktankande utnyttjades lagstiftningsapparaten och rättstillämpningen. Inte minst kom systemet med militära lagar, främst efter kriget, att öppna möjligheter för en godtycklig rättstillämpning i militärtribunalerna där summariska rättegångar var vanligt förekommande. I syftet att kontrollera Spanien och kväsa oppositionen kom även massmedia att styras i den riktning som regimen önskade.

Liksom lagstiftningen utnyttjades för att centrera makten till Franco kom lagstiftningen att utnyttjas i centreringen av makten till Madrid. Det regionala självstyret som erkändes av konstitutionen från 1931 förkastades fullständigt och istället förbjöds bland annat bruket av baskiska och katalanska i offentliga och religiösa sammanhang. Lagstiftningen användes således i etablerandet av diktaturen, inte endast som ett medel för att knyta makten till Francos person, makten knöts även till Francos geografiska närhet. Denna maktcentrering till Francos person och till Madrid underlättade Francos kontroll av Spanien.

I samband med andra världskrigets slut intensifierades Francoregimens konstitutionella projekt som hade inletts 1938. Tysklands och Italiens nederlag innebar att Franco nedtonade de antidemokratiska ideal som han själv hade förespråkat under regimen uppbyggnad. Vad som kom att bli ett projekt bestående av konstitutionell kosmetika var delvis ämnat att återupprätta det internationella förtroendet som Spanien till stor del hade

förlorat på grund av sina sympatier med Tyskland och Italien under kriget och regimen brist på respekt för grundläggande demokratiska rättigheter. Skapandet av en "konstitution" som endast formellt respekterade grundläggande fri- och rättigheter kom, trots att många länder genomskådade strategin, att möjliggöra Spaniens återinträde i FN och ett ekonomiskt utbyte med framförallt USA. Regimen använde lagstiftningen för att skapa ett renare ansikte utåt mot omvärlden och detta bidrog till att regimen kunde upprätthållas. Utan det internationella utbytet skulle Spaniens ekonomiska situation och levnadsförhållandena i Spanien ha varit betydligt sämre. Det kunde i sin tur ha inneburit ett hot mot regimen existens, inte minst genom det missnöje som det skulle ha orsakat bland den spanska befolkningen. Den ekonomiska uppgången under 1950- och 60-talet innebar att levnadsförhållandena i Spanien generellt sett, trots diktaturen, var förhållandevis goda.

Om den kosmetiska lagstiftningen är ett viktigt exempel på hur lagarna användes i upprätthållandet av regimen, så är regimen förhållande till det judiciella systemet och juristerna ett viktigt exempel på hur andra åtgärder med juridisk anknytning bidrog till bibehållandet av det auktoritära styret. I Francos Spanien proklamerades varje spanjors rätt till en oavhängig rättvisa. Men som vi har sett lyste den oavhängiga rättvisan med sin frånvaro och Francoregimen utövade kontroll över såväl domaryrket som advokatycket. I ett land vars rättssystem inte skyddar domstolarnas oavhängighet och där advokat kåren berövas möjligheten att tillfredsställande utföra sina arbetsuppgifter kan aldrig rättsstatskulturen nå sin konsolidering. I ett system där de juridiska yrkeskåren tvärtom är oberoende i förhållande till den styrande politiska makten minskar förutsättningarna för ett auktoritärt och odemokratiskt styre. Inom Francoregimen förstod man detta och därför gjorde man vad man kunde för att påverka juristerna, från utbildningsstadiet fram till den slutgiltiga rättstillämpningen.

Franco var själva förutsättningen för den regim som han styrde. I takt med att Franco blev äldre och i takt med att hans hälsa försämrades, ökade oron och motsättningarna inom regimen. Det fanns olika uppfattningar om hur det fortsatta styret skulle utformas. Franco, återigen med hjälp av lagstiftningen, tog initiativ för att säkerställa regimen framtid. Tiden hade dock sprungit ifrån Franco och de antidemokratiska idealen, det fanns ingen framtid för de ideologiska principer som regimen representerade. I en närmast desperat kamp för regimen överlevnad togs återigen de repressiva metoderna till hjälp för att kväsa den nationella oppositionen. Med olika juridiska åtgärder försökte man inom regimen återställa den ordning som man eftersträvade i landet. Över trettio år hade förflutit sedan regimen senast använde en så hård repressiv lagstiftning som under inledningen av 1970-talet. Spanien var dock numera ett förändrat land i en förändrad värld och med Francos död öppnades dörren för den demokratiska konsolideringen.

Sammanfattningsvis kan man således säga att de typiska och grundläggande åtgärderna av juridisk karaktär som användes i etableringen av regimen dels

bestod av en maktcentrering till Francos person genom lagstiftning. Dels vidtogs lagstiftningsåtgärder av repressiv och kontrollerande karaktär som bidrog till att eliminera källorna till opposition mot regimen. I upprätthållandet av regimen var de mest grundläggande och utmärkande faktorerna det kosmetiska konstitutionella programmet och regimen direkta och indirekta påverkan av rättstillämpningen. Regimens avslutande fas kännetecknades av närmast desperata legislativa åtgärder som innebar att en cirkel av hård repression slöts.

Avslutningsvis kan man fråga sig om de juridiska instrumenten utgjorde nödvändiga hjälpmedel i etableringen och upprätthållandet av Francoregimen. Jag menar att de var nödvändiga. Ur ett objektiva perspektiv kan man se hur regimen åtgärder med juridisk anknytning bidrog till att etablera och upprätthålla det diktatoriska och auktoritära styret. Genom utnyttjandet av de juridiska instrumenten förde man fram Franco till en maktposition som innebar att han kunde styra Spanien i den riktning han önskade. En av de absolut viktigaste faktorerna i upprätthållandet av regimen var enligt min uppfattning det konstitutionella programmet. Trots att den spanska så kallade konstitutionen egentligen inte garanterade någonting (eller väldigt lite) av demokratisk natur, så gav den regimen en legitimitet som var vital för Francos styre. I efterkrigstiden fanns det andra, allvarligare hot mot den västliga demokratiska världen än Francoregimen. I det kalla kriget där kommunismen målades upp som en fiende mot hela den västliga världen vann Franco stora fördelar genom sitt uttalade förakt mot allt vad kommunism innebar. Ett land som USA såg ekonomiska och militära fördelar i ett samarbete med Spanien. Spaniens formella fasad som ett land där grundläggande fri- och rättigheter respekterades i en "acceptabel" utsträckning var tillräckligt för en generell internationell acceptans.

Repressionen mot oliktankande var nödvändig för att bibehålla den allmänna ordningen i landet som Francoregimen behövde i utövandet av makten. Såväl lagstiftning som påverkan av rättstillämpningen var instrument som utnyttjades i kväsandet av oppositionen. Härtill måste även läggas kontrollen som Francoregimen utövade av massmedia i Spanien. Med hjälp av lagarna etablerade regimen ett system som innebar att det var olagligt att trycka och sprida information som stod i strid med regimen principer. En auktoritär och antidemokratisk regim bör ha större chanser att överleva när befolkningen hålls i mörker och upplysningens demokratiska ideal inte får chansen att utvecklas.

Jag menar att Francoregimens utnyttjande av de juridiska instrumenten även var nödvändigt ur ett perspektiv som inte objektiva kan iaktas, det är snarare fråga om ett abstrakt perspektiv som har att göra med regimen "inre" behov av det egna styrets legitimitet och trovärdighet. Om man tänker sig att det finns eller har funnits olika former av diktatoriska, auktoritära och antidemokratiska regimer. Man kan då föreställa sig en auktoritär regim som visar ett totalt förakt för allt vad lagstiftning innebär (en auktoritär och

antidemokratisk regim brister alltid i någon mån i respekten för de juridiska instrumenten). En sådan regim har enligt min uppfattning små chanser att överleva någon längre tid. En regim, likt Francoregimen, som däremot använder sig av de juridiska instrumenten i etableringen och upprätthållandet av sitt styre kan ”normalisera” detta styre (det vill säga normalisera det faktum att man driver en i grunden antidemokratisk politik). En sådan normalisering av ett auktoritärt styre torde dessutom ha större möjlighet till framgång i ett land som dessförinnan präglats av allmän oordning, laglöshet och krig. Så var fallet i Spanien och det bidrog till att befolkningen, i längtan efter fred och allmän ordning, i princip accepterade Francoregimens styre.

För ett längre upprätthållande av ett auktoritärt styre torde det dock krävas att de styrande tror på sitt eget system. Här spelar de juridiska instrumenten enligt min uppfattning en viktig roll då de kan bidra till att skapa en föreställning, inom den styrande regimen, om styrets legitimitet och trovärdighet.

Trots att Francoregimen inledningsvis i etablerandet av sitt system förkastade den gällande lagstiftningen kom man fortsättningsvis att vara noga med att försöka rättfärdiga sina åtgärder även formellt. Jag menar att det finns fog för presumtionen att detta tillvägagångssätt stärkte Franco och de ledande inom regimen i känslan av att det styre man utövade var legitimt och trovärdigt. Den känslan bidrog i sin tur, enligt min uppfattning, till att regimen kunde upprätthållas i nära fyrtio år.

För att återknyta till vad jag skrev i inledningen om det ansvar som följer med användandet av de juridiska instrumenten menar jag att det finns ett tydligt samband mellan detta ansvar och ett politiskt och rättsligt systems legitimitet och trovärdighet. I ett system där de demokratiska idealen leder vägen finner vi också automatiskt legitimiteten och trovärdigheten. I ett politiskt system där dessa ideal är frånvarande, som i Francoregimens system, kan möjligtvis de styrande finna legitimiteten och trovärdigheten. Bristen på respekt för det ansvar som följer med de juridiska instrumenten kan dock aldrig legitimeras, och förtrycket blir aldrig trovärdigt.

Litteraturförteckning

Ballbé, Manuel, *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)*, Alianza, Madrid 1983.

Carr, Raymond, *Spain 1808-1975*, second edition, Oxford University Press, Oxford 1999.

Carr, Raymond; Fusi, Juan Pablo, *España, de la dictadura a la democracia*, Editorial Planeta, Barcelona 1979.

Cierva, Ricardo de la, *Historia del franquismo*, Editorial Planeta, Barcelona 1975.

Comisión Internacional de Juristas, *El imperio de la Ley en España*, H. Studer, Ginebra 1962.

Fernández Carvajal, Rodrigo, *La Constitución Española, segunda edición*, Editoria Nacional, Madrid 1969.

Fernández Segado, Francisco, *Las constituciones historicas españolas*, cuarta edición, Editorial Civitas, S.A., Madrid 1986.

Gies, David T, *The Cambridge companion to Modern Spanish Culture*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Guerra, Luis López, *Derecho Constitucional. El ordenamiento constitucional. Derechos y deberes de los ciudadanos*, Volumen 1, Tirant Lo Blanch, Valencia 2000.

Gurruchaga, Carmen, *Los jefes de ETA*, tercera edición, La Esfera de los Libros, S.L., Madrid 2001.

Justicia Democratica, *Los jueces contra la dictadura (Justicia y política en el franquismo)*, Tucarc ediciones, S.A., Madrid 1978.

Lawlor, Teresa; Rigby, Mike, *Contemporary Spain*, Harlow Longman, New York 1998.

Menéndez Pidal, Ramón, *Historia de España, La época de Franco (1939-1975), Política, Ejército, Iglesia, Economía y Administración*, Espasa – Calpe, S.A., Madrid 1998.

Modéer, Kjell Å, *Öppna gränser. Rätthistoriska positioner & perspektiv*, Lund 2001.

Payne, Stanley G, *The Franco regime 1936-1975*, University of Wisconsin Press, London 1987.

Petri, Lennart, *Sverige i stora världen. Minnen och reflektioner från 40 års diplomattjänst*, Atlantis, Stockholm 1996.

Preston, Paul, *Franco*, Harper Collins, London 1993.

Preston, Paul, *The triumph of democracy in Spain*, Methuen, London 1986.

Tapia, Alberto Reig, *Franco "Caudillo": mito y realidad*, segunda edición, Madrid 1996.

Thomas, Hugh, *La guerra civil española*, Rotativas de Estella, S.A., Villatuerta (Navarra) 2001.

Torres del Moral, Antonio, *Constitucionalismo histórico español*, segunda edición, Atomo, Madrid 1988.

Tusell Gómez, Javier, *Historia general de España y América – La época de Franco*, Ediciones Rialp, S.A., Madrid 1987.

Wretman, Enrique; Olofsson, Sven Ingemar, *Spaniens historia*, tredje utvidgade upplagan, Förlagshuset Norden AB, Malmö 1969.

Tidningsartiklar

Salas Larrazábal, Ramón, *Tiempo de silencio, cárcel y muerte*, en *Diario 16, Historia del franquismo*, Madrid 1985, s. 18.

Tidskrifter

Malmström, Cecilia, "Tjugo år senare – Spanien efter Franco", *Världspolitikens Dagsfrågor*, 1996, nr 1, s. 9.

Källor

Spansk lagstiftning 1936-1967

Decreto de 24 de julio de 1936.

Decreto de 29 de septiembre de 1936, designando Jefe del Gobierno, artículo 1, artículo 2.

Ley de 1 de octubre de 1936, de creación de la Junta Técnica, artículo 2.

Decreto de unificación de 19 de abril de 1937, artículo 1.

Ley de 30 de enero de 1938, de organización de la Administración Central del Estado, artículo 17.

Fuero del Trabajo de 9 de marzo de 1938, artículo 1, artículo 2, artículo 3, artículo 10, artículo 11, artículo 13.

Decreto de 9 de abril de 1938.

Ley de Responsabilidades Políticas de 9 de febrero de 1939.

Ley de 8 de agosto de 1939, de organización de la Administración Central del Estado, artículo 7.

Ley constitutiva de las Cortes de 17 de julio de 1942, preámbulo, artículo 1.

Fuero de los Españoles de 17 de julio de 1945, artículo 1, artículo 2, artículo 5, artículo 7, artículo 9, artículo 12, artículo 16, artículo 17, artículo 18, artículo 19, artículo 24, artículo 27, artículo 33.

Ley del Referéndum Nacional de 22 de octubre de 1945, preámbulo, artículo 2, artículo 3.

Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 26 de julio de 1947, artículo 1, artículo 2, artículo 6, artículo 9.

Ley de Principios del Movimiento Nacional de 17 de mayo de 1958, artículo 1, artículo 9.

Ley de Prensa de 18 de marzo de 1966, artículo 2.

Ley Orgánica del Estado de 10 de enero de 1967, artículo 13, artículo 30, artículo 59.

